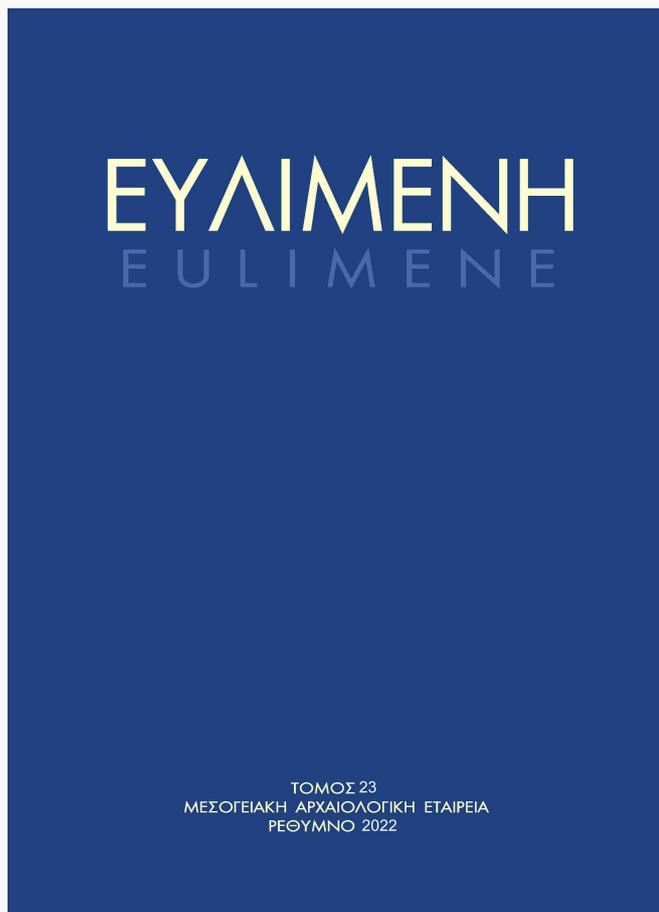

EULIMENE

Vol 23 (2022)

EULIMENE 23 (2022)

Οπτικά ενθύμια του ροδιακού κωμωδεΐν

Ευαγγελία Δήμα

doi: [10.12681/eul.36310](https://doi.org/10.12681/eul.36310)

Copyright © 2023, Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

ΕΥΛΙΜΕΝΗ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ,
ΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ, ΤΗ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΠΥΡΟΛΟΓΙΑ

Τόμος 23
Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία
Ρέθυμνο 2022

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Π. Μανουσάκη 5–Β. Χάλη 8
GR 741 00–Ρέθυμνο

Χατζηχρήστου 14
GR 117 42–Αθήνα

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ–ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Δρ. Νίκος Λίτινας (Ρέθυμνο)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)

ΒΟΗΘΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μαρία Αχιολά (Ρόδος)
Δρ. Δήμητρα Τσαγκάρη (Αθήνα)
Δρ. Nicholas Salmon (London)

PUBLISHER

MEDITERRANEAN
ARCHAEOLOGICAL SOCIETY

P. Manousaki 5–V. Chali 8
GR 741 00–Rethymnon

Chatzichristou 14
GR 117 42–Athens

PUBLISHING DIRECTORS, EDITORS-IN-CHIEF

Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)

ASSISTANTS TO THE EDITORS

Maria Achiola (Rhodes)
Dr. Dimitra Tsangari (Athens)
Dr. Nicholas Salmon (London)

ΕΥΛΙΜΕΝΗ
EULIMENE

2022

Online ISSN: 2945-0357

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ομ. Καθ. Πέτρος Θέμελης (Ρέθυμνο)
Ομ. Καθ. Νίκος Σταμπολίδης (Ρέθυμνο)
Ομ. Καθ. Alan W. Johnston (Λονδίνο)
Καθ. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Καθ. Άγγελος Χανιώτης (Princeton)
Καθ. Μανόλης Ι. Στεφανάκης (Ρόδος)
Δρ. Νίκος Λιτinas (Ρέθυμνο)
Καθ. Αναγνώστης Αγγελaráκης (Adelphi)
Καθ. Σταύρος Περεντιδης (Αθήνα)
Καθ. François de Callataÿ (Paris)
Καθ. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Δρ. Paolo Daniele Scirpo (Αθήνα)
Δρ. Marco Fressura (Rome)
Δρ. Marco Vespa (Fribourg)

ADVISORY EDITORIAL BOARD

Em. Prof. Petros Themelis (Rethymnon)
Em. Prof. Nikos Stampolidis (Rethymnon)
Em. Prof. Alan W. Johnston (London)
Prof. Mariusz Mielczarek (Łódź)
Prof. Angelos Chaniotis (Princeton)
Prof. Manolis I. Stefanakis (Rhodes)
Dr. Nikos Litinas (Rethymnon)
Prof. Anagnostis Agelarakis (Adelphi)
Prof. Stavros Perentidis (Athens)
Prof. François de Callataÿ (Paris)
Prof. Maria Chiara Monaco (Potenza)
Dr. Paolo Daniele Scirpo (Athens)
Dr. Marco Fressura (Rome)
Dr. Marco Vespa (Fribourg)

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ είναι ένα διεθνές επιστημονικό περιοδικό με κριτές που περιλαμβάνει μελέτες στην Κλασική Αρχαιολογία, την Επιγραφική, τη Νομισματική και την Παπυρολογία εστιάζοντας στον Ελληνικό και Ρωμαϊκό κόσμο της Μεσογείου από την Υστερομινωϊκή / Υπομινωϊκή / Μυκηναϊκή εποχή (12^{ος} / 11^{ος} αι. π.Χ.) έως και την Ύστερη Αρχαιότητα (5^{ος} / 6^{ος} αι. μ.Χ.).

Η ΕΥΛΙΜΕΝΗ περιλαμβάνει επίσης μελέτες στην Ανθρωπολογία, Παλαιοδημογραφία, Παλαιοπεριβάλλον, Παλαιοβοτανολογία, Ζωοαρχαιολογία, Αρχαία Οικονομία και Ιστορία των Επιστημών, εφόσον αυτές εμπίπτουν στα προαναφερθέντα γεωγραφικά και χρονικά όρια. Ευρύτερες μελέτες στην Κλασική Φιλολογία και Αρχαία Ιστορία θα γίνονται δεκτές, εφόσον συνδέονται άμεσα με μία από τις παραπάνω επιστήμες.

Παρακαλούνται οι συγγραφείς να λαμβάνουν υπόψη τους τις παρακάτω οδηγίες:

1. Οι εργασίες υποβάλλονται στην Ελληνική, Αγγλική, Γερμανική, Γαλλική ή Ιταλική γλώσσα. Κάθε εργασία συνοδεύεται από μια περίληψη περίπου 250 λέξεων στην αγγλική ή σε γλώσσα άλλη από εκείνη της εργασίας.

2. Συνομογραφίες δεκτές σύμφωνα με το *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.

3. Οι εργασίες υποβάλλονται ηλεκτρονικά στις ακόλουθες διευθύνσεις: litinasn@uoc.gr και stefanakis@aegean.gr.

Βλ. <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/about/submissions>

4. Οι εικόνες πρέπει να υποβάλλονται σε μορφή αρχείου .jpg ή .tiff και σε ανάλυση τουλάχιστον 1,200 dpi (dots per inch) προκειμένου για γραμμικά σχέδια και 400 dpi για ασπρόμαυρες εικόνες (στην κλίμακα του γκρι). Όλα τα εικονογραφικά στοιχεία πρέπει να είναι αριθμημένα σε απλή σειρά.

Είναι υποχρέωση του κάθε συγγραφέα να εξασφαλίζει γραπτή άδεια για την αναπαραγωγή υλικού που έχει δημοσιευτεί αλλού ή είναι αδημοσίευτο.

Οι συγγραφείς θα λαμβάνουν ανάτυπο της εργασίας τους ηλεκτρονικά σε μορφή αρχείου .pdf.

Συνεργασίες – Πληροφορίες:

Μεσογειακή Αρχαιολογική Εταιρεία

Δρ. Νίκος Λίτινας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Φιλολογίας, Ρέθυμνο – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Καθ. Μανώλης Ι. Στεφανάκης, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών, Ρόδος – GR 85132

(stefanakis@aegean.gr)

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/index>

EULIMENE is an international refereed academic journal which hosts studies in Classical Archaeology, Epigraphy, Numismatics, and Papyrology, with particular interest in the Greek and Roman Mediterranean world. The time span covered by EULIMENE runs from the Late Minoan / Sub Minoan / Mycenaean period (12th / 11th cent. BC) through to the Late Antiquity (5th / 6th cent. AD).

EULIMENE will also welcome studies on Anthropology, Palaiodemography, Palaeo-environmental, Botanical and Faunal Archaeology, the Ancient Economy and the History of Science, so long as they conform to the geographical and chronological boundaries noted. Broader studies on Classics or Ancient History will be welcome, though they should be strictly linked with one or more of the areas mentioned above.

It will be very much appreciated if contributors consider the following guidelines:

1. Contributions should be in either of the following languages: Greek, English, German, French or Italian. Each paper should be accompanied by a summary of about 250 words in one of the above languages, either in English or in other than that of the paper.

2. Accepted abbreviations are those of *American Journal of Archaeology*, *Numismatic Literature*, J.F. Oates *et al.*, *Checklist of Editions of Greek and Latin Papyri, Ostraca and Tablets*, ASP.

3. Please submit your paper to: litinasn@uoc.gr and stefanakis@aegean.gr.

See <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/about/submissions>

4. Illustrations should be submitted in .jpg or .tiff format of at least 1,200 dpi (dots per inch) for line art and 400 dpi for halftones (grayscale mode) resolution. All illustrations should be numbered in a single sequence.

It is the author's responsibility to obtain written permission to quote or reproduce material which has appeared in another publication or is still unpublished.

Offprint of each paper in .pdf format will be provided to the contributors.

Contributions – Information:

Mediterranean Archaeological Society

Dr. Nikos Litinas, University of Crete, Department of Philology, Rethymnon – GR 74100 (litinasn@uoc.gr)

Prof. Manolis I. Stefanakis, University of the Aegean, Department of Mediterranean Studies, Rhodes – GR

85132 (stefanakis@aegean.gr)

<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/eulimene/index>

Περιεχόμενα
ΕΥΛΙΜΕΝΗ 23 (2022)

List of Contents
EULIMENE 23 (2022)

Περίληψεις / Summaries / Zusammenfassungen / Sommaires / Riassunti	vi
Alan Johnston, A Laconian Cartoonist.....	1
Στρατής Παπαδόπουλος – Χαράλαμπος Οικονομίδης, Η αρχαία Πίστυρος και η οχύρωση της.....	7
Ευαγγελία Δήμα, Οπτικά ενθύμια του ροδιακού <i>κομωδεΐν</i>.....	55
Tina McGeorge, A Burial of the Early Christian Period in the Sanctuary at Symi	97
Eva Astyrakaki, Mythography and Archaeology: The Case of Eulimene	109
Βιβλιοκρισία – Book Review	
Ανδρέας Μοράκης, <i>Οι ελληνικές αποικίες της Μεγάλης Ελλάδας κατά την αρχαϊκή εποχή: Πολιτεία-Κοινωνία-Οικονομία</i>, Αθήναι, Ινστιτούτο του Βιβλίου-Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 2019, σσ. 560. ISBN: 978-960-354-501-9. € 33. (Paolo Daniele Scirpo)...	125

Περιλήψεις / Summaries / Zusammenfassungen /

Sommaires / Riassunti

Alan Johnston, A Laconian Cartoonist, *EYAIMENH* 23 (2022), 1-5.

Το σημείωμα επικεντρώνεται σε δύο ασυνήθιστες μορφές ζωγραφισμένες σε λακωνικούς κρατήρες του πρώιμου 6ου αι. π.Χ. από τη Ναύκρατη. Ο κρατήρας της Οξφόρδης είναι γνωστός εδώ και πολύ καιρό, ενώ ο κρατήρας στο Βρετανικό Μουσείο δεν είχε αναγνωριστεί έως τώρα. Η θέση τους στο πλαίσιο της λακωνικής αγγειογραφίας και οι προθέσεις του/των αγγειογράφου/ων εξετάζονται εν συντομία.

This note highlights two abnormal figures painted on early sixth century Lakonian kraters, both found at Naukratis. One in Oxford has long been known; the other in the British Museum was not previously been recognised. Their place in Lakonian vase-painting and the intentions of the painter(s) are briefly discussed.

Στρατής Παπαδόπουλος – Χαράλαμπος Οικονομίδης, Η αρχαία Πίσυρος και η οχύρωσή της, *EYAIMENH* 23 (2022), 7-53.

Since antiquity, attack and defense were frequent phenomena in human lives and urban complexes. For this reason, the discovery of a defensive solution against any kind of attack was of an imperative necessity. In order to ensure the feeling of safety, people constructed fortifications, which protected their lives and their properties as well. Using as a reference point a small town, which was established near Nestos river (north Aegean), the preserved remains of a severe fortification that ringed this town will be examined. Initially, a brief mention to the town itself is presented in an attempt to clear out the historical context of it, the matter of its naming, the determination of its metropolis and many other topics concerning this town. The small town, which was possibly an emporion, stands today near Pontolivado village, in Kavala prefecture, at the northeast of Greece. This site is related to an archaeologically promising area, since the interesting findings from that place are constantly unveiling the past of the town that had been covered by the oblivion of time.

Ευαγγελία Δήμα, Οπτικά ενθύμια του ροδιακού κωμωδεῖν, *EYAIMENH* 23 (2022), 55-96.

The comic theatrical act in Rhodes is represented by a catalogue of 45 comic masks and figurines, all recovered during rescue excavations in the city of Rhodes. This group of masks and figurines cover a period of about three centuries, consisting representative samples of an abundant Rhodian artistic production inspired by the theater during the Hellenistic period, when Rhodes emerges as a strong and prosperous naval power and becomes a cultural and intellectual center as well. The following catalogue includes depictions of comic types such as caricatures and grotesque figures along with protagonist types of the Rhodian comedians related to the New Comedy characters,

guided by the literal source for information in stage presentation of drama theatrical types, the Onomasticon of Julius Pollux and the T.B.L. Webster's catalogue.

Tina McGeorge, A Burial of the Early Christian Period in the Sanctuary at Symi, *EΥΛΙΜΕΝΗ* 23 (2022), 97-107.

Το σκελετικό υλικό που περιγράφεται, προέρχεται από κιβωτιόσχημο τάφο, ο οποίος ανακαλύφθηκε το 1997 δίπλα και σε επαφή με τον βόρειο τοίχο Παλαιοχριστιανικού ναυδρίου, στην Κάτω Σύμη. Το ναύδριο κτίστηκε σε έδαφος καθαγιασμένο επί αιώνες από προχριστιανικές θρησκευτικές λατρείες: από την ίδρυση του Μεσο-Μινωικού ιερού που στη συνέχεια μετατράπηκε σε ιερό του Ερμή και της Αφροδίτης τον 7ο αι. π.Χ. Η ανασκαφείας, Α. Λεμπέση, χρονολογεί την ταφή στον 6ο αι. μ.Χ. Είναι η μοναδική ταφή που σχετίζεται με το ναύδριο και ίσως αποτελεί τον τάφο του κτήτορα της εκκλησίας. Ο κτήτορας, εάν είναι η σωστή ταυτότητα του προσώπου που είναι ενταφιασμένο στην Κάτω Σύμη, δεν ήταν άνδρας αλλά γυναίκα με νεογέννητο βρέφος. Εντός του τάφου βρέθηκαν θραύσματα από λαγήνη το οποίο πιθανώς περιείχε τον, κατά τα έθιμα, αγιασμό της ταφής και που ηθελημένα εθραύσθη. Ο σκελετός δεν διατηρείται καλά. Απουσιάζει το κεφάλι, έχοντας ίσως παρασυρθεί από τις βροχές, ενώ η ύπαρξη του βρέφους αποδεικνύεται από ένα και μοναδικό στοιχείο, το τόξο του οσφυϊκού σπονδύλου του ανακατεμένο με τα οστά της άκρας χειρός της νεκρής, ο αριστερός αγκώνας της οποίας ήταν σε κάμψη με το αντιβράχιο να ακουμπά στο στήθος της. Καθώς η θέση του αριστερού χεριού δεν συνάδει με τη συνήθη (παράλληλα με το κορμό ή σταυροειδώς πάνω από την πύελο), η στάση επιβεβαιώνει την τοποθέτηση του βρέφους στην αγκαλιά της, κατά τον εικονογραφικό τύπο της Οδηγήτριας ή της Βρεφοκρατούσας. Θα αποτελούσε περίεργη σύμπτωση να ενταφιάζονται μαζί μία γυναίκα και ένα παιδί χωρίς συγγενική σχέση. Πιθανολογείται λοιπόν ότι πρόκειται για μητέρα και βρέφος. Η γυναίκα ήταν τουλάχιστον 35 ετών και είχε ύψος 160,3 εκ. Βλάβες σε αμφότερες τις αρθρώσεις του ώμου προκλήθηκαν μάλλον από επαναλαμβανόμενους τραυματισμούς εξαιτίας της καθημερινής εργασίας. Καθώς ο δεξιός ώμος παρουσιάζει βαρύτερες αλλοιώσεις πιθανολογείται ότι πρόκειται για δεξιόχειρα. Η οστεοβλαστική αντίδραση, ορατή στον 7ο αυχενικό σπόνδυλο, δείχνει ότι η γυναίκα ήταν ενεργή λίγο πριν το θάνατό της, φυματικής ίσως αιτιολογίας. Καθώς, πλην του σπονδυλικού σώματος, εμπλέκονται και οι σπονδυλικές αποφύσεις, η διαφορική διάγνωση θα πρέπει να συμπεριλάβει και τη βρουκέλλωση. Και οι δύο νόσοι μεταδίδονται από μολυσμένο γάλα αγελάδας, προβάτου ή αιγας, αλλά και από τα προϊόντα του ή από το κρέας. Υπέφερε επίσης από οστεοπόρωση, συνέπεια ίσως της χρόνιας λοίμωξης από φυματίωση ή βρουκέλλωση. Η υποπλασία της αδαμαντίνης των δοντιών δείχνει ότι παρουσίαζε λοιμώξεις ή κακή διατροφή κατά της διάρκειας της παιδικής ηλικίας της, τότε που σχηματιζόνταν τα δόντια της τα οποία, επίσης, παρουσιάζουν μεγάλη φθορά, τερηδόνα και συσσώρευση οδοντικής πλάκας/πέτρας στις ρίζες του τρίτου γομφίου επισημαίνοντας ότι υπέφερε και από ουλίτιδα. Ο θάνατός της επήλθε μάλλον από επιπλοκές του τοκετού, συνηθισμένο πρόβλημα στις φτωχές χώρες ακόμη και σήμερα.

The burial is an extended inhumation in a stone-lined cist, unearthed in 1997, parallel to and in contact with the north wall of the more recent and smaller of two

chapels of the Early Christian period, located in the northwest sector of the area of the sanctuary at Symi.. The East-West orientation of the deceased, placed supine in the grave with the head at the west facing east, dates the burial to the Christian era and the archaeological context dates it specifically to the 6th c. AD. The inhumation was that of a woman, at least 35 years old and 160.3 cm tall. Lesions on both shoulder joints may have been caused by repetitive trauma in the course of arduous daily tasks. Since the right shoulder was more severely affected than the left, she was probably right-handed. Dental hypoplasia shows that she had suffered from poor health in childhood when her teeth were being formed. The teeth, which were severely worn, also showed a build-up of dental calculus on the roots of the third molar indicating that she suffered from gingivitis in addition to caries. She also suffered from osteoporosis, perhaps as a result of a chronic infection caused by tuberculosis or brucellosis, compounded by pregnancy. When nutrition is inadequate, an expectant mother's body is depleted of its reserves of calcium in order to sustain the foetus, which is in a parasitic relationship with the mother. The existence of an infant buried with the adult connects the infant to the woman. It would be too much of a coincidence for a woman and a child to be buried simultaneously unless they were related. So they are presumed to be mother and child. The woman's death was probably the result of complications in childbirth, a common event in the poorest countries of the world today.

Eva Astyrakaki, *Mythography and Archaeology: The Case of Eulimene EYΛIMENH* 23 (2022), 109-124.

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στο να προσφέρει μία νέα ανάγνωση στην ιστορία της Ευλιμένης, η οποία παραδίδεται από τον Παρθένιο, συγγραφέα του Ιου αι. π.Χ., στη συλλογή του με τίτλο *Περί έρωτικών παθημάτων*. Η συγκεκριμένη ιστορία αποτελεί ένα ωραίο παράδειγμα συνεργασίας ανάμεσα στη Φιλολογία και στην Αρχαιολογία, αφού με την αρωγή των δύο επιστημών φωτίζονται διάφορες πλευρές.

Η ιστορία σαφώς είναι δομημένη σύμφωνα με τα ελληνιστικά αισθητικά πρότυπα. Σκοπός, άλλωστε, του Παρθενίου ήταν να προσφέρει με τη συλλογή του ένα εφελτήριο έμπνευσης στον φίλο του Κορνήλιο Γάλλο, για να συνθέσει ελεγείες και επύλλια. Ωστόσο, μία προσεκτική μελέτη, σε συνδυασμό με την αρωγή των αρχαιολογικών ευρημάτων, καταδεικνύει μία διαστρωμάτωση στοιχείων διαφορετικών χρονικών περιόδων στη δόμηση αυτής της ιστορίας.

Οι ήρωες που αναφέρονται στην ιστορία (Λύκαστος, Κύδων) μαρτυρούνται ήδη από τον Όμηρο ως Κρητικές πόλεις (πόλη Λύκαστος, Κύδωνες που κατοικούν στην Κρήτη). Η λέξη άπτερος χρησιμοποιείται από τον Όμηρο ως επίθετο θεοτήτων (π.χ. άπτερος Νίκη) και ως πόλη μαρτυρείται σε πινακίδες της Κνωσού. Οι σχέσεις, λοιπόν, που υπάρχουν στη συγκεκριμένη ιστορία ανάμεσα στους επώνυμους ήρωες πιθανόν να απηχούν ιστορικές σχέσεις μεταξύ αυτών των πόλεων.

Η Ευλιμένη μαρτυρείται ήδη από την εποχή του Ησιόδου ως Νηρηίδα και υπάρχουν αρχαιολογικά ευρήματα που συνάδουν με αυτήν την ιδιότητά της. Ένα κομμάτι ύφασμα και μία πυξίδα δίνουν μια διαφορετική διάσταση, αφού συνδέουν την

Ευλιμένη με την Κρήτη και ιδιαίτερα με τη Φαίδρα και την Αριάδνη. Τίθεται λοιπόν το ερώτημα αν η Ευλιμένη αποτελούσε λατρευτικό τίτλο θεότητας στην Κρήτη.

Παρατηρούνται ακόμη πολλά κοινά μοτίβα, αλλά και διαφορές, ανάμεσα στην ιστορία της Ευλιμένης και στην ιστορία της κόρης του Αριστόδημου (Μεσσηνιακή ιστορία, η οποία παραδίδεται από τον Πausανία). Είναι πιθανόν η Μεσσηνιακή ιστορία να έχει δομηθεί με πρότυπο την Κρητική.

Επίσης, διάφορα μοτίβα (η τομή του επομφάλιου, η τέλεση της ιεροπραξίας, ο ρόλος του βασιλιά) παραπέμπουν σε αρχαιότερα, ίσως και μινωίζοντα ή μυκηναϊκά χαρακτηριστικά. Από αυτή την άποψη, βρίσκω πολύ ενδιαφέρον το εύρημα της κ. Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη στην ανασκαφή του μυκηναϊκού ανακτόρου της Κυδωνίας στα Χανιά.

The main aim of the present research work is to provide a new interpretative perspective on Eulimene's story by combining literary testimonies and archaeological findings. The story is included in Parthenius's collection entitled *Περὶ Ἑρωτικῶν Παθημάτων*, dating back to the 1st century BC. This story appears to be an exceptionally fertile example in which a multidisciplinary approach, that combines Philology and Archaeology, can, potentially, illuminate aspects and facts that would otherwise remain unearthed.

Eulimene's story deals with eponymous heroes and city founders of Crete. The Cretan cities of Lykastos and Kydonia are attested as early as in Homer and Aptaera and Kydonia are also cited in Linear B tablets of Knossos; the name of Eulimene, referring to a Nereid, and the adjective ἄπτερος, applied to some gods, were known to Hesiod and Homer, respectively. Given that Crete was sui generis in terms of its own mythology, it is likely that before Homer there was already a background relating to those Cretan cities.

Eulimene is known as a Nereid. Hesiod reports it in his *Theogony* and pottery as early as the 5th c. BC attests it, as well. A different perspective is introduced by a piece of textile and a pyxis, which hint at an association of Eulimene with Crete, particularly with Phaedra and Ariadne.

There is also a Messenian story, reported by Pausanias, which presents similarities and common patterns. However, the story of Eulimene is rather more complex since the Messenian story was arguably modelled on the predating Cretan version.

Eulimene's story in Parthenius' collection was structured according to the aesthetic standards of the Hellenistic era. However, the story seems to combine various elements, some of which echo Minoan times (the ritual of human sacrifice carried out by the king-priest, a union designed to result in fertility, interrupted in this case) and others which echo archaic times (dissection and forced extraction of the baby). Thus, I find particularly interesting the archaeological finding of the cut-up skull of a young girl, which Andreadaki-Vlazaki brought to light during the excavation at the Mycenaean palace of Kydonia at Chania.

ΟΠΤΙΚΑ ΕΝΘΥΜΙΑ ΤΟΥ ΡΟΔΙΑΚΟΥ *ΚΩΜΩΔΕΙΝ**

Στην προσπάθεια προσέγγισης της ροδιακής θεατρικής «νοοτροπίας» παρουσιάστηκαν σε προηγούμενο άρθρο τα προσωπεία που αποτέλεσαν πλαστικό διάκοσμο σε οικιακό κινητό εξοπλισμό, τα πύραυνα¹. Στην παρούσα μελέτη επιλέχθηκαν κωμικά προσωπεία και ειδώλια, τα οποία έχουν βρεθεί στο σύνολό τους στην πόλη της Ρόδου, κατά τη διενέργεια σωστικών ανασκαφών και εκσκαφικών εργασιών στο πλαίσιο κοινωφελών έργων [ΟΤΕ, ΕΔΥΡ (νυν ΔΕΥΑΡ)], κυρίως μεταξύ των δεκαετιών '70-'90, περίοδο κατά την οποία η οικοδομική δραστηριότητα στη Ρόδο ήταν ιδιαίτερα έντονη. Πρόκειται για 45 κωμικά προσωπεία και ειδώλια, που καλύπτουν ένα χρονολογικό φάσμα περίπου τριών αιώνων (3ος-1ος αι. π.Χ.), αντιπροσωπευτικά δείγματα μιας αστείρευτης καλλιτεχνικής ροδιακής παραγωγής εμπνευσμένης από το θέατρο². Την εποχή αυτή η Ρόδος, μία εύρωστη και ακμάζουσα ναυτεμπορική δύναμη, έχει εξελιχθεί σε μεγάλο κέντρο των γραμμάτων και των τεχνών, με την πνευματική και καλλιτεχνική της ανάπτυξη να κορυφώνεται από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. μέχρι και τον 1ο αι. μ.Χ.³. Στον κατάλογο που ακολουθεί, το αρχαιολογικό υλικό εξετάζεται με βάση την ειδολογική κατηγοριοποίηση που αφορά στους πρωταγωνιστικούς τύπους-χαρακτήρες του ροδιακού *κωμωδείν*, με οδηγό τη σημαντικότερη και εκτενέστερη πηγή πληροφοριών για τη σκηνική παρουσίαση των θεατρικών τύπων του δράματος, το *Όνομαστικόν* του Ιουλίου Πολυδεύκη⁴, Έλληνα λόγιου του 2ου αι. μ.Χ. Την ταύτιση των προσωπειών και ειδωλίων με συγκεκριμένους θεατρικούς ρόλους της Νέας Κωμωδίας συνεπικουρεί και η κατηγοριοποίηση των θεατρικών τύπων του TBL Webster⁵.

* Ευχαριστώ από καρδιάς την αγαπημένη φίλη και συνάδελφο Χαρούλα Φανταουσιάκη για την επιμέλεια του άρθρου, τις πολύτιμες συμβουλές της και τη συνεχή υποστήριξή της. Η μελέτη των προσωπειών και ειδωλίων δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη συνεργασία της φίλης και συναδέλφου Ελένης Τσακανίκα, την οποία και ευχαριστώ θερμά. Εγκάρδιες ευχαριστίες οφείλω και στις συναδέλφους Βασιλική Πατσιαδά και Στέλλα Παλαιολόγου για τις γόνιμες συζητήσεις και τις ενδιαφέρουσες υποδείξεις κατά τη διάρκεια συγγραφής του παρόντος άρθρου. Η φωτογράφιση έγινε από τον Γιώργο Κασιώτη, φωτογράφο της Εφ.Α. Δωδεκανήσου.

¹ Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 45-86.

² Ωστόσο, η χρονολόγηση αρκετών ευρημάτων καθίσταται προβληματική, καθώς τα σωζόμενα προσωπεία και ειδώλια δεν προέρχονται από καλά χρονολογημένα οικιστικά ή ταφικά σύνολα, ενώ δεν λείπουν και ορισμένα μεμονωμένα ευρήματα με ελλειπείς ανασκαφικές ενδείξεις. Κατά συνέπεια η απουσία στρωματογραφικών και λοιπών δεδομένων μας οδηγεί σε μία προσέγγιση βασισμένη σε τυπολογικά παράλληλα άλλων περιοχών.

³ Δρελιώση-Ηρακλείδου 2014, 39.

⁴ Το τέταρτο βιβλίο του, κεφ. ΙΖ, *Περί ύποκριτών ή ύποκρίσεως*. Θεωρείται από πολλούς μελετητές ότι ο Πολυδεύκης άντλησε τις πληροφορίες του πιθανότατα από συγγράμματα του Αριστοφάνη Βυζάντιου ή τη Θεατρική ιστορία του Iuba II του Μαυριτανού τον 1ο αι. π.Χ.-1ο αι. μ.Χ., Ζουμπάκη 1994, 39.

⁵ Webster 1995.

Πολλαπλά χρήσιμη αποβαίνει η υπαγόρευση των εικονογραφικών τύπων μέσω των θεατρικών συμβάσεων –σχήματα και μορφές που συναπαρτίζουν το ύφος της τέχνης και παρέχουν στους θεατές τις βασικές πληροφορίες για το έργο και τους χαρακτήρες–, οι οποίες καθιερώνονται βαθμιαία και αδιόρατα με την επανάληψη και την παράδοση⁶. Ως επακόλουθο, τυποποιημένα εκφραστικά μέσα στα προσωπεία, όπως η έκφραση αυθάδειας των δούλων με τα υπερυψωμένα φρύδια, οι έντονες ρυτίδες έκφρασης ως δηλωτικά ψυχικών καταστάσεων (χαράς, λύπης, απελπισίας κ.ά.), καθώς και τυποποιημένα χαρακτηριστικά του φύλου (κομμώσεις, γενειάδες κ.ά.) αποτελούν βασικά στοιχεία μέσω των οποίων το κοινό αναγνώριζε και διέκρινε τις κατηγορίες των θεατρικών τύπων. Αφενός είναι η περίοδος που χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη της φυσιογνωμικής, θεωρία που συνέδεε τον χαρακτήρα με την εμφάνιση⁷, και αφετέρου οι θεατρικές συμβάσεις δηλώνουν την εξοικείωση με το θέατρο και τη νοηματική συνάφεια που προκύπτει από αυτές.

Η θεατρική δραστηριότητα στο νησί της Ρόδου περιελάμβανε δρώμενα, τα οποία πλαισιώναν τις θρησκευτικές εορτές προς τιμήν του Διονύσου. Την επίδραση του αττικού δράματος στα ροδιακά θεατρικά δρώμενα μαρτυρεί μαρμάρινη κυλινδρική επιγραφή από την περιοχή του Γυμνασίου της ροδιακής ακρόπολης (1ος αι. π.Χ.), η οποία σώζει το όνομα του μεγάλου ποιητή της αρχαίας κωμωδίας Αριστοφάνη και τους στίχους αρ. 454-459 από το έργο του «Βάτραχοι», πιθανώς αφιέρωμα στον Διόνυσο (Βάκχο) από κάποιο κοινό Διονυσιαστών⁸. Στο θέατρο της πόλης της Ρόδου⁹, του οποίου η ύπαρξη μαρτυρείται μόνο από φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες¹⁰, κατά τη διάρκεια της μεγάλης θρησκευτικής εορτής των Διονυσίων, που συνεορτάζονταν με τα Αλεξάνδρεια¹¹, οι Ρόδιοι απολάμβαναν τις θεατρικές παραστάσεις με ησυχία και συγκέντρωση¹². Στο θέατρο της Λίνδου, όπου διεξάγονταν τα Σμίνθια¹³, οι Ρόδιοι διαγωνίζονταν σε θεατρικούς, μουσικούς και αθλητικούς αγώνες. Λατρευτικές εκδηλώσεις με θεατρικά δρώμενα πραγματοποιούνταν και στο θέατρο βορειοδυτικά του ναού του Ερεθιμίου Απόλλωνος¹⁴, πιθανώς και στην αγορά της αρχαίας Καμίρου¹⁵.

Η καλλιτεχνική δημιουργία των Ροδίων ποιητών διατηρεί μακρά παράδοση στο νησί και διαπιστώνεται ήδη από τον 6ο αι. π.Χ.¹⁶. Φιλολογικές πηγές και επιγραφικές μαρτυρίες που σώζουν καταλόγους νικητών, αναφέρουν ονόματα Ροδίων ποιητών-δραματουργών που διακρίθηκαν για τα έργα τους. Από τους ποιητές κωμωδίων, ο

⁶ Σηφάκης 2007, 26.

⁷ Green και Handley 1998, 78· Ο Α. Πετρίδης (2014, 125-136) υποστηρίζει ότι τα χαρακτηριστικά των προσωπειών της Νέας Κωμωδίας αποκωδικοποιούν τους ανθρώπινους χαρακτήρες, ενίοτε δε παραπέμπουν σε πρόσωπα τραγωδιών, λειτουργώντας με αυτό τον τρόπο και ως «διακειμενικοί δείκτες».

⁸ Pugliese Carratelli 1940, 119-123· Matijasic 2017, 215-224. Για τα κοινά των Διονυσιαστών και τη λατρεία του Διονύσου στη Ρόδο, βλ. Πατσιαδά 2013, 220-221, υποσημ. 641, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁹ Για τα θεατρικά οικοδομήματα της Ρόδου βλ. Δήμα και Τσακανίκα 2018, 104-106.

¹⁰ Διόδωρος XX 98, 6-7 και τούς περί τὸ θέατρον τόπους κατελαμβάνοντο... εὐθαρσείς ποιοῦντες τούς κατελιφότες μέρος τοῦ περί τὸ θέατρον τόπου, και Διόδωρος XX 100, 4 ἀνγκοδόμησαν δέ και τὸ θέατρον.

¹¹ IG XII 1, 57, 71· Παπαχριστοδοῦλου 1994, 180· Δρελιώση-Ηρακλείδου 2014, 52.

¹² Δρελιώση-Ηρακλείδου 2014, 52· Καρούζος 1973, 29.

¹³ IG XII 1, 762, ψήφισμα των Λινδίων για τον ορισμό των χορηγών και τη διοργάνωση των Σμινθίων.

¹⁴ Morelli 1959, 22-23· Παπαχριστοδοῦλου 1989, 110-116, υποσημ. 526.

¹⁵ Calio 2011, 346, 351.

¹⁶ Δρελιώση-Ηρακλείδου 2014, 51-52.

Λίνδιος ποιητής Ανθέας¹⁷, σύμφωνα με τον Αθήναιο, παραδίδεται ότι νίκησε σε διαγωνισμό ποιημάτων με σύνθετα ονόματα. Ο Αναξανδρίδης¹⁸ από την Κάμιρο (4ος αι. π.Χ.), ποιητής της Μέσης Κωμωδίας, έγραψε 65 κωμωδίες και αναδείχτηκε νικητής σε δραματικούς διαγωνισμούς δέκα φορές. Σύμφωνα με το Λεξ. Σουΐδα, ο ποιητής ήταν ο πρώτος, ο οποίος *ἔρωτας καὶ παρθένων φθορὰς εἰσήγαγεν* στην κωμωδία. Ο Αντιφάνης¹⁹ (4ος αι. π.Χ.), ποιητής της Νέας Κωμωδίας, νίκησε σε δραματικούς διαγωνισμούς 13 φορές. Ο ποιητής Διοκλῆς²⁰ δοξάσθηκε στα Λήνια, όχι μόνο ως τραγικός ποιητής αλλά και για τις νίκες του σε σατυρικά δράματα²¹. Ο ομότεχνός του Αρχένομος²² (2ος αι. π.Χ.) έγραψε σατυρικά δράματα για τα οποία βραβεύτηκε σε εορτή προς τιμήν της θεάς Ἥρας, όπως μαρτυρά σαμιακή επιγραφή²³.

Ρόδιοι υποκριτές, κωμικοί και τραγικοί²⁴, συμμετείχαν σε θεατρικούς αγώνες σε διάφορα μέρη του ελληνικού κόσμου και αναφέρονται σε επιγραφές από τους Δελφούς, τον Ωρωπό, τη Δήλο και την Επίδαυρο²⁵. Πιθανώς οι καλλιτέχνες αυτοί να ήταν μέλη κάποιας «συντεχνίας» υποκριτών²⁶, δεδομένου ότι στη Ρόδο δραστηριοποιούνταν τρία κοινά «τεχνιτών του Διονύσου»²⁷. Τα μέλη των καλλιτεχνικών «συντεχνιών» διέθεταν αναγνωρισμένο status²⁸ και το *τεχνίτευμά* τους, εκτός από την ελευθερία του ταξιδιού, τους παρείχε ατομική ασφάλεια, προστασία της περιουσίας τους, ακόμη και απαλλαγή

¹⁷ Αθην. 10.63, Ανθέας δὲ ὁ Λίνδιος, συγγενὴς δὲ εἶναι φάσκων Κλεοβούλου τοῦ σοφοῦ, ὡς φησι Φιλόμνηστος ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν Ῥόδῳ Σμινθείων, πρεσβύτερος καὶ εὐδαίμων ἄνθρωπος εὐφυῆς τε περὶ ποίησιν ὧν πάντα τὸν βίον ἐδιονυσίαζεν, ἐσθῆτά τε· Ευστ., Σχ. ΙΙ. 645.

¹⁸ Αθην. 9.16· Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* 3.1· Κατὰ το Σουΐδα Λεξ. στο λήμμα Αναξανδρίδης, Αναξάνδρου, Ῥόδιος ἐκ Καμείρου, γεγονώς ἐν τοῖς ἀγῶσι Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα, Ὀλυμπιάδι ρα· κατὰ δε τινὰς Κολοφώνιος. ἔγραψε δὲ δράματα ἑξέ, ἐνίκησε δὲ ἰ'. καὶ πρῶτος οὗτος ἔρωτας καὶ παρθένων φθορὰς εἰσήγαγεν.

¹⁹ Κατὰ το Σουΐδα Λεξ. στο λήμμα Αντιφάνης, Δημοφάνους, οἱ δὲ Στεφάνου καὶ μητρὸς Οἰνός, Κιανός, ὡς δὲ τινες Σμυρναῖος, κατὰ δὲ Διονύσιον Ῥόδιος· κωμικὸς τῆς μέσης κωμωδίας, ἀπὸ δούλων ὡς τινες.

²⁰ Τις πληροφορίες ἀντιλούμε ἀπὸ το ἐπιγράμμα βάσης ἐπιτύμβιου μνημείου ἀφιερωμένο στη μνήμη του, που βρέθηκε σε ἐλληνιστικὸ μνημειώδες ταφικὸ συγκρότημα στη δυτικὴ νεκρόπολη της Ρόδου και χρονολογεῖται το α' μισό του 2ου αι. π.Χ., Τρυπάνης 1977, 830-837.

²¹ Κατὰ τον εορτασμό των Ληναίων διεξάγονταν δραματικοὶ αγώνες μάλλον ὑπὸ τη διαχείριση διονυσιακῆς συντεχνίας υποκριτῶν, *IG XII 1, 125a*· φαίνεται ὅτι ἦταν δραματικοὶ διαγωνισμοὶ μεταξὺ μεμονωμένων Ροδιακῶν φυλῶν, κατὰ τους οποίους ἡ κάθε φυλὴ ἀνετίθετο σε κάποιον ἠθοποιὸ ἀπὸ την πολιτεία και ἡ φυλὴ ἔπαυρε τη θέση του ποιητῆ ἀναλαμβάνοντας τη χορηγία της παραγωγῆς, Arnold 1936, 434-435. Η πολυτιμὴ ἐπιγραφή μαρτυρεῖ ἐπίσης τη νίκη(;) του Αθηναίου υποκριτῆ Ἀλκίμαχου στη Ρόδο με τέσσερα ἔργα του Σοφοκλή συμπεριλαμβανομένου κι ενός σατυρικοῦ δράματος, σατυρικῶν Τήλε[φου] ὑποκρινόμενος ἐν Ῥόδῳ.

²² Mygind 1999, 273.

²³ *IG XII 6, 1, 173*.

²⁴ Επιγραφικὲς μαρτυρίες διασώζουσαν τα ονόματα 13 συνολικὰ Ροδίων υποκριτῶν: Ἀγοράναξ, Ἀκέσιος, Ἀλκίμαχος, Διονύσιος Διονυσίου, Διονύσιος Διοφ[, Ἴπποκράτης Ἀριστομένους, Κλεόνικος Κλεοκράτου, Ἀλκίμαχος, Ρούφ[ος], [-]ιστομεδ[-], [-]νδρος, [-]ασύβουλος, Ἀρισ[-]. Για την προσωπογραφία τους βλ. Mygind 1999, 275-277· Στεφανῆς 1988, 551.

²⁵ Mygind 1999, 252.

²⁶ Για τους περὶ τον Διόνυσον τεχνίτας βλ. Maiuri 1916, 140-141· Pickard-Cambridge 1953, 286 κ.ε.· Lightfoot 2002, 209-210· Taplin 2012, 236-239.

²⁷ Εκτός ἀπὸ τα κοινὰ των τεχνιτῶν του Διονύσου στη Ρόδο δραστηριοποιούνταν και ἑξὶ κοινὰ Διονυσιαστῶν (λατρευτῶν του Διονύσου), βλ. Πατσιαδά 2013, 220-221, ὑποσημ. 641, ὅπου και ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁸ Διόδωρος IV, 5. 4.

από τη στρατιωτική και τη ναυτική θητεία²⁹. Επιπλέον, οι διάσημοι πρωταγωνιστές του δράματος απήλυναν εξαιρετικών προνομίων, τα οποία παραχωρούνταν και στα μέλη των οικογενειών τους. Επιγραφική μαρτυρία σώζει την πληροφορία ότι ο Ρόδιος υποκριτής Κλεόνικος³⁰, γιος του Κλεοκράτη, τιμήθηκε με το αξίωμα της προξενείας και τον τίτλο του ευεργέτη, ενώ στα παιδιά του απονεμήθηκαν τα δικαιώματα της ισοτέλειας, της ασυλίας και της ασφάλειας σε καιρό ειρήνης και πολέμου. Ο κωμικός υποκριτής Ρούφος³¹ (1ος αι. π.Χ.) δοξάστηκε όχι μόνο για τις υποκριτικές του ικανότητες, αλλά και για την ηθική του ακεραιότητα (σεμνότης) και στεφανώθηκε νικητής 45 φορές. Οι επιτυχημένοι υποκριτές αφιέρωναν προσωπεία στους θεούς σε ανάμνηση των θεατρικών τους νικών³². Την πεποίθηση αυτή μαρτυρά και το αφιέρωμα του προσωπείου με τη μορφή του κωμικού ήρωα Παμφίλου σε κάποια θεότητα από τον Αγοράνακτα³³ (3ος αι. π.Χ.), ποιητή κωμωδιών ή κωμικό υποκριτή³⁴. Στον αντίποδα, σε επιγραφές μαρτυρούνται καταγεγραμμένα πρόστιμα, τα οποία επιβάλλονταν σε άτομα που δεν τήρησαν τις επαγγελματικές τους δεσμεύσεις, όπως συνέβη με τον Ρόδιο κωμικό υποκριτή Διονύσιο Διονυσίου³⁵ (2ος αι. π.Χ.) και την οικονομική ποινή που του επιβλήθηκε διὰ τὸ μὴ ἀγωνίξασθαι κεκομισμένοι τὸν μισθόν.

Η αρχαία ελληνική κωμωδία, αν και στο μεγαλύτερο τμήμα της έχει χαθεί, παρά τις μεταβολές που υπέστη με το πέρασμα του χρόνου, ουδέποτε απώλεσε τον εκπαιδευτικό και ψυχαγωγικό της χαρακτήρα. Από την τριμερή περιοδολόγησή της σε Αρχαία, Μέση και Νέα Κωμωδία, το ενδιαφέρον του παρόντος άρθρου συγκεντρώνουν τα κύρια χαρακτηριστικά της τελευταίας, κατά την οποία τα διασκεδαστικά κοινωνικά θέματα είναι κυρίαρχα. Τα κοινωνικά αυτά θέματα χαρακτηρίζονται από την απουσία πολιτικών υπαινιγμών, ενώ χρησιμοποιούν μία σχηματοποιημένη θεματολογία με την προβολή συγκεκριμένων κωμικών τύπων-χαρακτήρων³⁶. Αριστοτέλης του είδους έχει χαρακτηριστεί ο Μένανδρος, Αθηναίος ποιητής και δραματουργός του 4ου αι. π.Χ.³⁷. Τη δύναμη των κωμωδιών του απηχεί το αξιομνημόνευτο και πασιγνώστο ρητό του Αριστοφάνη του Βυζάντιου: ὦ Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἀπεμιμήσατο;³⁸, του οποίου τόσο μεγάλος ήταν ο θαυμασμός για τον ποιητή, ώστε τον κατέτασσε δεύτερο μετά τον Όμηρο³⁹.

²⁹ IG II2, 1134. Πρόκειται για το ψήφισμα του Αμφικτιονικού Συμβουλίου των Δελφών, που χρονολογείται περί το 277 π.Χ. και αξιώνει την προτεραιότητα της Αθηναϊκής συντεχνίας υποκριτών, ενώ παράλληλα υποδηλώνει την ολοκληρωμένη οργάνωση των τεχνιτών του Διονύσου ήδη από τον 3ο αι. π.Χ.

³⁰ IG VII, 275, και FD III 3, 382.

³¹ IG XII 1, 84.

³² Τα προσωπεία αυτά λειτουργούσαν ως πρότυπα για την κατασκευή ανταλλακτικών και την καταγραφή των προσωπειών σε αντιστοιχία με τα έργα στα οποία εντάσσονταν, Wiles 1991, 80.

³³ Επίγραμμα του Καλλιμάχου, *Παλατινή Ανθολογία* VI 311.

³⁴ Για την αμφιγνωμία βλ. Webster 1964, 122.

³⁵ IG IV2, 99 ἐπὶ ἀγνωσθέντα τῶν Ἀσκαπείων καὶ Ἀπολλωνίων Σωστράτου τοῦ Πατρο|κλείδα κατάδικοι οἱ γενόμενοι τῶν τεχνιτῶν | διὰ τὸ μὴ ἀγωνίξασθαι κεκομισμένοι τὸν μισθόν | vacat | κωμοιδὸς Διονύσιος Διονυσίου Ῥόδιος μνᾶν | τεσσάρων.

³⁶ Μαυρόπουλος 2007, 821-822.

³⁷ Αποσπάσματα του έργου του διασώθηκαν χάρη στις ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες της Αιγύπτου σε φύλλα παπύρου, και εμμέσως, από κείμενα που διασώθηκαν στο έργο άλλων συγγραφέων, Ελλήνων και Λατίνων, Hunter 1994, 16-17.

³⁸ Nauck 1848, 249-250.

³⁹ IG XIV, 1183.

Τα καθημερινά ζητήματα των μενάνδρειων κωμωδιών ήταν αγαπητά στο κοινό και μπορούσαν να μεταφερθούν με επιτυχία σε οποιαδήποτε περιοχή του ελληνιστικού κόσμου. Η οικουμενικότητα των δραμάτων του συγκινούσε κοινό και αναγνώστες για αρκετούς αιώνες μετά το θάνατό του, καθώς αυτά παιζόνταν και αντιγράφονταν μέχρι και τον 7ο αι. μ.Χ. Πλήθος πορτρέτων αποδίδουν τον τύπο του δημοφιλούς ποιητή αποτίνοντας φόρο τιμής και αναγνώρισης στο έργο του. Πιθανώς η ροδιακή πολιτεία ανέγειρε εικονιστικό ανδριάντα⁴⁰ προς τιμήν του, ο οποίος σήμερα εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου (εικ. 1). Το ροδιακό έργο πλαστικής, χαρακτηριστικό δείγμα της υστεροφημίας του ποιητή, αποδίδει τα κύρια χαρακτηριστικά του προσώπου του με έντονα εκφραστικά μέσα, χρονολογείται τον 1ο αι. π.Χ., και αποτελεί ένα από τα πιστότερα αντίγραφα του πρωτοτύπου⁴¹.

Την ευρεία αποδοχή και διάδοση των κωμικών χαρακτήρων του Μενάνδρου στη Ρόδο απηχούν τα δύο εμβλήματα ψηφιδωτών δαπέδων με παράσταση προσωπείων (εικ. 2α-β), του *θεράποντος ηγεμόνος*⁴² (μέσης ελληνιστικής περιόδου) και του *πάππου πρώτου*⁴³ (ρωμαϊκής περιόδου), τα οποία εκτίθενται στη μόνιμη έκθεση *Αρχαία Ρόδος 2400 χρόνια*, στο Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου. Τα πρώτα δείγματα ψηφιδωτών δαπέδων βρέθηκαν σε ανδρώνες κατοικιών στις αρχές του 3ου αι. π.Χ.⁴⁴ Από τη μέση ελληνιστική περίοδο και μετά, τα μωσαϊκά δάπεδα των ροδιακών οικιών διακρίνονται για την άριστη ποιότητα κατασκευής τους, την τεχνική αρτιότητα, την πολυχρωμία και την απόδοση της λεπτομέρειας⁴⁵. Η μεγάλη ροδιακή ζωγραφική προσεγγίζεται μέσα από τα εξαιρετικά αυτά δείγματα ροδιακής εικονιστικής τέχνης⁴⁶. Οι μορφές αποδίδονται κατενώπιον σε σκοτεινό φόντο από μελανές ψηφίδες. Το ψηφιδωτό έμβλημα του *θεράποντος ηγεμόνος* πλαισιώνεται από μελανή ταινία και ζώνη διακοσμημένη με μία σειρά ωών⁴⁷ που μιμούνται ιωνικό κυμάτιο, ενώ στο ψηφιδωτό του *πάππου πρώτου* η διακοσμητική ταινία δεν σώζεται. Η πλούσια χρωματική διαβάθμιση του στεφανιού που

⁴⁰ Για την εικονιστική κεφαλή του Μενάνδρου βλ. Μπαϊράμη 2012, 260-262, αρ. 74 (Γ 2748), πιν. 249-251 με τη σχετική βιβλιογραφία.

⁴¹ Για τη διαφωνία ως προς τη χρονολόγηση του ροδιακού πορτρέτου βλ. Μπαϊράμη 2012, 261-262.

⁴² Το εμβληματικό ψηφιδωτό διαστάσεων 1,70x1,70 μ. (διαστάσεις εμβλήματος 0,60x0,60 μ.) βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο Φραγκεσκάκη το 1965. Το δάπεδο κατασκευάστηκε σε ελληνιστική οικία και αποκαλύφθηκε σε δεύτερη χρήση σε ρωμαϊκή οικία, όπου επανατοποθετήθηκε ως πολύτιμη δημιουργία με καλλιτεχνική αξία, Κωνσταντινόπουλος 1968, 579-580, πιν. 772· 1986, 147-150, εικ. XXVII· Παπαχριστοδούλου 1993, 37, εικ. 22· Andreade 2003, 61, 229, εικ. 61 και 227· Ασημακοπούλου-Ατζακά 2003, 29· Δρελιώση-Ηρακλείδου 2013, 136.

⁴³ Το εμβληματικό ψηφιδωτό διαστάσεων 0,35x0,29 μ. βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή στο οικοπέδο Βαλσαμούλη το 1962 και πιθανώς διακοσμούσε εξοχική έπαυλη, Κωνσταντινόπουλος 1986, 147-150, 233, εικ. L.

⁴⁴ Παπαχριστοδούλου 1993, 35.

⁴⁵ Γενικά για την τέχνη του ψηφιδωτού βλ. Salzmann 1982, 42-46· Dunbabin 1999, 269-290, ενώ για τους χώρους τοποθέτησης των ψηφιδωτών δαπέδων εντός των οικιών βλ. Westgate 1997-98, 93-115· 2000, 391-426. Για τις ψηφίδες από υαλόμαζα και φαγιεντιανή και τη χρήση τους στη διακόσμηση των ψηφιδωτών, βλ. Guimier-Sorbets and Nenna 1992, 607-629· 1995, 529.

⁴⁶ Οι τεχνικές κατασκευής των δύο ψηφιδωτών περιλαμβάνουν εκτός από τις μικρές κυβικές ψηφίδες (*opus tessellatum*) από ηπλό και υαλόμαζα και πολύ μικρές ποικιλόχρωμες και ποικιλόσχημες ψηφίδες (*opus vermiculatum*) για τη δημιουργία ζωγραφικής εντύπωσης, Κωνσταντινόπουλος 1986, 149· Παπαχριστοδούλου 1993, 35.

⁴⁷ Δημοφιλές διακοσμητικό μοτίβο της αρχιτεκτονικής διακόσμησης κατά την αρχαϊκή και την κλασική περίοδο στην Ελλάδα, την Ιταλία, τη Σικελία και τη Μικρά Ασία, το οποίο υιοθετήθηκε και στα ψηφιδωτά, Onadiah 1980, 118.

κοσμεί το κεφάλι του *θεράπιοντος ηγεμόνος*, η εντυπωσιακή φωτοσκίαση και προοπτική, καθώς και η λεπτομερής απόδοση των χαρακτηριστικών των προσωπείων κατά τρόπο τρισδιάστατο που επιτυγχάνεται με τις μικροσκοπικές πολύχρωμες και με τέλεια εφαρμογή ψηφίδες, καταδεικνύουν την προσήλωση των ρόδιων τεχνιτών στην τέχνη, η οποία γνώρισε σημαντική ανάπτυξη στη Ρόδο ήδη από τα τέλη του 5ου αι. π.Χ.⁴⁸. Η πρακτική διακόσμησης των δαπέδων πολυτελών οικιών με πολυδάπανα ψηφιδωτά την ελληνιστική περίοδο, το υψηλό κόστος των οποίων τα περιόρισε σε μικρό τετράγωνο χώρο –έμβλημα– στο κέντρο του δαπέδου, απαντά στη Δήλο, την Πέργαμο, την Αλεξάνδρεια κ.α.⁴⁹.

Η συνέχεια της κωμικής παράδοσης στη Ρόδο με βάση το νέο ύφος που εισήγαγαν ο Μένανδρος⁵⁰ και οι σύγχρονοί του μαρτυρείται από την ποικιλία των προσωπείων και ειδωλίων των πανελληνίως προσφιλών θεατρικών τύπων της Νέας Κωμωδίας, που αντιγράφονται στα ροδιακά εργαστήρια ως δημοφιλή θέματα της ελληνιστικής περιόδου⁵¹ στην Αττική, καθώς και στα εργαστήρια της Ιταλίας, της Σικελίας, της Αιγύπτου και της Μ. Ασίας, υποδηλώνοντας μεταξύ των περιοχών αυτών εμπορικές σχέσεις και καλλιτεχνική σύνδεση. Στον κατάλογο που ακολουθεί παρουσιάζονται αρχικά λύχνοι, προσωπεία και ειδώλια, που απεικονίζουν γνωστούς θεατρικούς χαρακτήρες της Νέας Κωμωδίας και στη συνέχεια διάφοροι «κωμικοί τύποι», όπως είναι οι καρικατούρες, οι γκροτέσκ μορφές και οι νέγροι ή οι μορφές με νεγροειδή χαρακτηριστικά. Αναλυτικότερα, παρουσιάζονται οι θεατρικοί τύποι και οι παραλλαγές τους: ο τύπος του δούλου (*ηγεμών θεράπων*, *ηγεμών επίσειστος*, *μαίσων*), του νεανίσκου (*πάγχρηστος*, *ούλος*), της εταιράς (*διάμιτρος*, *λαμπάδιον*) και της γριάς (*γραϊδίον ισχνόν*) απεικονίζονται στα προσωπεία και τα ειδώλια με αρ. 1 έως 32. Οι κωμικοί τύποι: καρικατούρες και γκροτέσκ μορφές, νάνοι και νέγροι ή με νεγροειδή χαρακτηριστικά απεικονίζονται στα προσωπεία και ειδώλια με αρ. 33 έως 45.

Ο πηλός⁵², στην πλειονότητα των προσωπείων και των ειδωλίων είναι ροδόχρους και στα υπόλοιπα ωχρός, ενίοτε καστανός, λεπτόκοκκος, συνεκτικός με λίγες προσμίξεις, ενώ σε πολλά ευρήματα σώζεται και το επίχρισμα. Μακροσκοπικά ο πηλός των εξεταζόμενων θεατρικών ευρημάτων παρουσιάζει ομοιότητες με τον πηλό των ροδιακών εμπορικών αμφορέων⁵³, διαθέτοντας τα διακριτικά χαρακτηριστικά της πάστας του

⁴⁸ Dreliaosi-Herakleidou 1999, 47-48.

⁴⁹ Πρβλ. Andreae 2003, 33, 54/55, 58/59, και τα εμβληματικά ψηφιδωτά με απεικόνιση προσωπείου 240-241· Dunbani 1999, 225, εικ. 237. Για τη διακόσμηση των ψηφιδωτών με γεωμετρικά σχέδια και φυτικά μοτίβα βλ. Ovadia 1980.

⁵⁰ Η επίδρασή του στη νεότερη λογοτεχνία γίνεται αντιληπτή μέσω των κωμωδιών των Ρωμαίων οπαδών του, του Πλάτου και του Τερεντίου, Green και Handley 1998, 76-77. Μέσα από αυτές τις διασκευές και μιμήσεις, ο Μένανδρος τροφοδότησε με την κωμωδία των καταστάσεων και των χαρακτήρων του τις θεατρικές ανάγκες και μεταγενέστερων εποχών, γι' αυτό και χαρακτηρίστηκε πρόδρομος της ιταλικής Comedia dell'Arte και του μεγάλου Γάλλου κωμωδιογράφου του 17ου αι. Μολιέρου, Μαυρόπουλος 2007, 823.

⁵¹ Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 46.

⁵² Για το χρωματολόγιο έχει χρησιμοποιηθεί η κλίμακα Munsell (*Munsell Soil Color Charts*, Baltimore, Maryland 1975).

⁵³ Για τον πηλό των ροδιτικών οξυπύθμενων αμφορέων βλ. Nilsson 1909, 54· Grace 1934, 203· Για τους ροδιακούς αμφορείς γενικότερα βλ. Empereur 1982, 219-233· Empereur et Picon 1986, 103-126· Palamida *et al.* 2016, 135-150. Στο προσωπικό αρχείο της V. Grace, που φυλάσσεται στα αρχεία της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, σημειώνεται προσωπείο ως έμβλημα σε σφράγιση

πηλού που αποδίδεται στη Ρόδο⁵⁴. Η διαπίστωση αυτή, δηλαδή ότι η σύσταση, η υφή και το χρώμα των ροδιακών τεχνουργημάτων ομοιάζουν με αυτά των ροδιακών αμφορέων, επιτρέπει την αναγνώριση εγχώριας παραγωγής, μολονότι δεν έχουν εντοπιστεί εργαστήρια με τα ανάλογα απορρίμματα⁵⁵, ενώ δεν αποκλείει την πιθανότητα αντιγραφής εισηγμένων πρωτοτύπων ή χρήσης εισηγμένων καλουπιών.

Από τα αντικείμενα μικροτεχνίας με θεατρική διακόσμηση ενδιαφέρον παρουσιάζει ο πλαστικός διάκοσμος των λύχνων. Μολονότι οι λύχνοι αποτελούν ταπεινά είδη πρώτης ανάγκης, προσφέρουν πλήθος στοιχείων για την κεραμική παραγωγή και τις πολιτισμικές επιρροές των περιοχών όπου αποκαλύπτονται. Η διακόσμηση των ευτελών αυτών προϊόντων φωτισμού⁵⁶ με προσωπεία υποδεικνύει την ευρύτητα με την οποία η καλλιτεχνική τάση εκφραζόταν μέσω εικονογραφικών θεμάτων από το χώρο του θεάτρου. Στη Ρόδο έχουν βρεθεί λύχνοι με επίθετα κοσμήματα προσωπειών, ανθρωπόμορφοι λύχνοι εμπνευσμένοι από τον χώρο του θεάτρου (εικ. 3α-γ), καθώς και καλύμματα λύχνων με ανάγλυφη διακόσμηση προσωπειών. Σώζονται τρεις που αντλούν από το θεματολόγιο του θεάτρου, ο πρώτος με ανάγλυφη μορφή προσωπειού δούλου⁵⁷, ο δεύτερος σε σχήμα καθιστής, σκυφτής μορφής με προσωπείο δούλου στεφανηφόρου με νεγροειδή χαρακτηριστικά⁵⁸ και ο τρίτος σε μίμηση προσωπειού της Νέας Κωμωδίας, του *πάγχρηστου νεανίσκου*⁵⁹. Οι λύχνοι είναι κατασκευασμένοι σε μήτρα. Η χρήση

λαβής αμφορέα με κέντρο παραγωγής τη Ρόδο, Πανάγου 2010, 204 (κατάλογος 2: ονόματα και εμβλήματα στα σφραγίσματα).

⁵⁴ Την «...*pâte «classique» des amphores de Rhodes...*» ο Finkielsztejn (2001, 47) περιγράφει ως λεπτόκοκκη χωρίς ορατά εγκλείσματα, με μπεζ ροζ χρώμα και μία λεπτή υπόλευκη επιφανειακή στρώση.

⁵⁵ Γεωλογικές δειγματοληψίες που πραγματοποιήθηκαν στην πόλη της Ρόδου τόνισαν τη συνύπαρξη ιζημάτων (πηλού) που ορίζεται από διαφορετικά μεγέθη κόκκων και συστατικών (π.χ. σερπεντινίτη, χαλαζία, μίκα), Betina and Skaltsa 2018, 53-54. Περισσότερες λεπτομέρειες για το ροδιακό πηλό βλ. Betina and Skaltsa 2018, 50-66· Betina 2019, 1-10.

⁵⁶ Συνήθη προϊόντα με διαδεδομένη κτερισματική χρήση, τα οποία ενταφιάζονταν με σκοπό να φωτίζουν το δρόμο του νεκρού στον σκοτεινό Άδη, Παντερμαλής 1972, 169.

⁵⁷ Λύχνος τροχήλατος κνιδιακού εργαστηρίου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο. Αρ. ευρ. Α 2573. Ο λύχνος βρέθηκε σε σωστική ανασκαφή στο οικ. Πλατή το 1972. Ο πηλός είναι γκριζός (5YR, 5/1), καθαρός και συνεκτικός. Ο λύχνος φέρει μαύρη βαφή με τη μέθοδο της εμβάπτισης. Διαστάσεις: ύψος 4,5 εκ., μήκος 12,2 εκ., πλάτος 9,2 εκ. Λείπει η λαβή και είναι αποκρουσμένο στο τμήμα του δίσκου πλάι στην κεντρική οπή. Η κάθε πλευρά του ώμου κοσμεύεται από ένα επίθετο μικρό προσωπείο δούλου (ύψ. 2,1 εκ.), ανάμεσα σε δύο σφαιρίδια. Η βάση του είναι στρογγυλή με ομφαλό στο κέντρο. Αδημοσίευτο. Πρβλ. Bailey 1975, 150, αρ. Q321, πίν. 60.

⁵⁸ Λύχνος σε σχήμα καθιστής και σκυφτής μορφής με κωμικό προσωπείο δούλου στεφανηφόρου, που φέρει νεγροειδή χαρακτηριστικά. Αρ. ευρ. Α 2648. Βρέθηκε στο οικ. Σωτηράκη κ.ά. το 1972. Ο πηλός είναι ωχρός με κοκκινωπή απόχρωση (5YR, 7/6), καθαρός και συνεκτικός. Ο λύχνος είναι πορτοκαλόχρωμος με μελανό χρώμα στο πρόσωπο της εικονιζόμενης μορφής και κατά τόπους. Διαστάσεις: ύψος 5,1 εκ., μήκος 8,1 εκ., πλάτος 5,3 εκ. Λείπει η λαβή και τμήμα από την κάτω επιφάνεια του λύχνου όπου βρισκόταν η οπή καύσης. Η οπή πλήρωσης διαθέτει κυματοειδές χείλος εξωνεύον (διαμ. 2,1 εκ.). Αδημοσίευτο. Πρβλ. Grandjouan 1961, 80, pl. 30, no 1067· αντίστοιχος τύπος σε χάλκινο, Menzel 1969, 112, αρ. 1, εικ. 93.

⁵⁹ Λύχνος σε σχήμα προσωπειού της Νέας Κωμωδίας: «Πάγχρηστος νεανίσκος». Αρ. Ευρ. Α 3643. Βρέθηκε στο οικ. Παπαϊωάννου-Κυπριώτη το 1979. Ο πηλός είναι ωχροκίτρινος (7.5YR, 8/4). Διαστάσεις: ύψος 5,9 εκ., μήκος 5 εκ., πλάτος 6 εκ. Λείπει το πίσω μέρος του λύχνου που αποτελεί και τμήμα της κόμης. Η επιφάνεια του λύχνου είναι απολεπισμένη και είναι αποκρουσμένος στο ύψος του φρυδιού της μορφής. Ίχνη καύσης στην άκρη του μυκτήρα (στόμα). Το κωμικό προσωπείο διαθέτει πλούσια φενάκη (κόμη) και φέρει στεφάνι συμποσίου. Παρουσιάζει έντονα χαρακτηριστικά του προσώπου: μεγάλη μύτη, τονισμένα ζυγωματικά, προτεταμένα χείλη τα οποία σχηματίζουν και το μυκτήρα του λυχνιού. Αδημοσίευτο. Δεν βρέθηκαν ακριβή παράλληλα.

μητρών για την κατασκευή λύχνων, η οποία εισάγεται κατά τον 3ο αι. π.Χ. και διαδίδεται ευρέως τον 2ο αι. π.Χ., συνυπάρχει μαζί με την κατασκευή λύχνων στον τροχό μέχρι και τον 1ο αι. π.Χ.⁶⁰. Στη Ρόδο αντιπροσωπεύονται και οι δύο τεχνικές κατασκευής λύχνων⁶¹.

Τα θεατρικά προσώπια είναι από τα συνηθέστερα διακοσμητικά θέματα των κατασκευασμένων σε μήτρα κνιδιακών λύχνων⁶². Ο μονόμυξος λύχνος με αρ. κατ. Α2573, που βρέθηκε στη Ρόδο, φέρει την επίθετη αυτή διακόσμηση και χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ. Ο λύχνος με αρ. κατ. Α2648 σε σχήμα καθιστής και σκυφτής μορφής δούλου στεφανηφόρου με νεγροειδή χαρακτηριστικά απηχεί χάλκινα πρότυπα, προφανώς όμως λόγω της καλλιτεχνικής ευελιξίας του λυχνοπλάστου δεν έχουν εντοπιστεί ακριβή παράλληλα⁶³. Γενικά, οι λύχνοι σε σχήμα κεφαλής νέγρου, καθώς και μορφών με νεγροειδή χαρακτηριστικά, ήταν το αγαπημένο θέμα⁶⁴ των κατασκευαστών του είδους όχι μόνο κατά τη διάρκεια των ελληνιστικών αλλά και των αυτοκρατορικών χρόνων⁶⁵. Το μελανό δέρμα του νέγρου έχει συνδεθεί με τον θάνατο και τον Κάτω Κόσμο⁶⁶, ενώ η δυσμορφία με την οποία απεικονίζονται πολλές φορές αποτελεί αποτροπαϊκό χαρακτηριστικό⁶⁷. Στο πλαστικό προσωπόμορφο λυχνάρι απεικονίζεται η μορφή του δούλου με τα νεγροειδή γκροτέσκ χαρακτηριστικά με μία διάθεση σκωπτική⁶⁸ και πιθανώς απηχεί καλλιτεχνικούς δεσμούς με την Αλεξάνδρεια, της οποίας η πλαστική δηλώνει μία έντονη προτίμηση στις απεικονίσεις νέγρων⁶⁹.

Ο ανθρωπόμορφος λύχνος με αρ. κατ. Α3643 δεν διαθέτει ακριβή παράλληλα, ωστόσο τα χαρακτηριστικά του προσώπου και η κόμμωση οδηγούν στην ταύτιση της μορφής με το προσωπίο της Νέας Κωμωδίας, του *πάγχρηστου νεανίσκου*⁷⁰. Μάλλον πρόκειται για προϊόν τοπικού εργαστηρίου, όπως μαρτυρά ο πηλός και το πρόχειρο γάνωμα. Μικροαντικείμενα με απεικονίσεις ηθοποιών της Νέας Κωμωδίας κατασκευασμένων στα τοπικά εργαστήρια υποδεικνύουν την επίδραση των έργων του

⁶⁰ Howland 1958, 129 κ.ε· Schreiber 1976· Πινγιάτογλου 2005, 81.

⁶¹ Οι λύχνοι αποτελούν αντικείμενο εξαντλητικής μελέτης με εκτενή βιβλιογραφία· για τους ροδιακούς λύχνους της ύστερης αρχαιότητας, βλ. Κατσιώτη 2017.

⁶² Bailey 1975, 129.

⁶³ Το σχήμα βρίσκει κοντινό παράλληλο σε χάλκινο λύχνο με μορφή που σκύβει προς τα εμπρός και κρατά το στόμιο καθής και με τα δύο χέρια, από το μουσείο της Vindonissa στην Ελβετία, πρβλ. Menzel 1969, 112, αρ. 697, πιν. 93.

⁶⁴ Η απεικόνιση νέγρικων μορφών ήταν ιδιαίτερα αγαπητό θέμα στην τέχνη της Ναύκρατης, καθώς οι μορφές αυτές προσέλκυαν το ενδιαφέρον όχι μόνο ως εθνογραφικός τύπος, αλλά και λόγω της εξαιρετικής τους ικανότητας στη μουσική και το χορό, Kim 2012, 231.

⁶⁵ Grandjouan 1961, 33. Για τους νέους τύπους λύχνων που αναπτύσσονται κατά τους πρώιμους αυτοκρατορικούς χρόνους και τα πηλίνα αντίγραφά τους, βλ. Menzel 1969, 106.

⁶⁶ Snowden 1983, 82-84.

⁶⁷ Πινγιάτογλου 1993, 82.

⁶⁸ Επιπροσθέτως, έχει υποστηριχτεί ότι η παρουσία νέγρικων μορφών στα πλαστικά αγγεία σχετίζεται με συμπίοσια, είναι συναφής με τη διονυσιακή λατρεία και ενίοτε υποδηλώνει τον πλούτο και την πολυτέλεια των συμποσιαστών, βλ. Kim 2012, 163-166 με σχετική βιβλιογραφία.

⁶⁹ Η Αλεξάνδρεια την ελληνιστική περίοδο αποτελεί το κεντρικό εργαστήριο κοροπλαστικής της Αιγύπτου και επιπλέον συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό νέγρων από τις περισσότερες μεσογειακές πόλεις, Bolender 2000, 91-103.

⁷⁰ Πρβλ. Poulsen 1949, 29, αρ. 49, πιν. XXXI· Webster 1995, 2: 209, αρ. 3 DT 63· Bernabò-Brea 1998, 53, εικ. 42-43· Summerer 1999, 186, αρ. M II 15, πιν. 28.

Μενάνδρου και συνάμα την απήχηση που γνώριζε η Νέα Κωμωδία στη Ρόδο τα ελληνιστικά χρόνια.

Α.1 Θεατρικοί τύποι-Προσωπεία κωμικής ανδρικής μορφής

Η απεικόνιση σε προσωπεία και ειδώλια της κωμικής ανδρικής μορφής που αναπαριστά δούλο, απαντά σε 26 παραδείγματα από τη Ρόδο και αποτελεί την πολυπληθέστερη εικονογραφική απεικόνιση του τύπου, όπως και στη διακόσμηση των πυραύλων⁷¹. Πρόκειται για έναν τύπο κοινό και αγαπητό σε όλο τον ελληνικό κόσμο της Μεσογείου. Από τα παραδείγματα αυτά, ενδιαφέρον παρουσιάζει μία ομάδα μικρών προσωπειών αρ. 1 έως 9 σε θραύσματα λαβών ανοιχτών αγγείων, από καθαρό και συνεκτικό στη σύστασή τους πηλό, που αποσπασματικά διασώζει ολίγαριθμα σχήματα, όπως ο κύνθαρος και ο σκύφος (αρ. 4, 5, 7, 8). Η επίθετη αυτή διακόσμηση που εμφανίζεται στις λαβές (κυρίως στην κάτω πρόσφυση) και στον πυθμένα των αγγείων, ακολουθεί μία πρακτική την οποία έχει ήδη υιοθετήσει η αττική κεραμική από τον 4ο αι. π.Χ.⁷². Το προσωπείο του δούλου, με κύρια χαρακτηριστικά το τριγωνικό πρόσωπο με την περιληπτική απόδοση των χαρακτηριστικών και το γένι σε σχήμα χοάνης, ενίοτε ημικυκλικό, αναγνωρίζεται και στα προσωπεία αρ. 2, 3, 6, τα οποία εντοπίζονται σε σχοινοειδείς λαβές αμφορέων του τύπου της «Δυτικής κλιτύς»⁷³. Τα διακοσμητικά στοιχεία εμφανίζονται συνηθέστερα στη βάση ή στην κορυφή των λαβών των αμφορέων, διακόσμηση που ακολουθεί μεταλλικά πρότυπα. Στην ίδια ομάδα εντάσσονται τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου (κρατήρα;) με αναπαράσταση του δούλου (αρ. 1), καθώς και τμήμα λαβής άβαφου αγγείου χρηστικής κεραμικής με προσωπείο δούλου στεφανηφόρου (αρ. 9), το οποίο εγγράφεται εντός διαμορφωμένου πλαισίου, και πιθανότατα πρόκειται για προϊόν τοπικής προέλευσης, όπως μαρτυρά η αμελής διακόσμηση και το πρόχειρο γάνωμα. Στη Ρόδο έχουν αποκαλυφθεί αρκετά παραδείγματα απεικονίσεων δούλων στεφανηφόρων, οι οποίοι πιθανώς σχετίζονται με θρησκευτικές εορτές, συμπόσια και αναμφίβολα με το θέατρο. Τα προσωπεία αρ. 10, 11 με την εικονιζόμενη μορφή του δούλου ήταν προσκολλημένα σε αγγεία, η αποσπασματική όμως διατήρησή τους δεν επιτρέπει την αναγνώριση του τύπου αυτών των αγγείων.

Οι κωμικές απεικονίσεις σχετίζονται με λαϊκές συγκεντρώσεις και διασκεδάσεις, καθώς εκπροσωπούσαν την ευθυμία και την ψυχαγωγία. Τα προσωπεία αρ. 12 έως 19 παριστάνουν τον δημοφιλή χαρακτήρα του δούλου και, όπως συνάγεται από το σχήμα και το μέγεθός τους, θα πρέπει να κατασκευάστηκαν για να τοποθετηθούν σε επίπεδη επιφάνεια ή στον τοίχο κάποιας οικίας ή χώρου συγκέντρωσης, με σκοπό την διακόσμηση και τη διάχυση της χαράς στον περιβάλλοντα χώρο.

Το πήλινο ειδώλιο αρ. 21, που εκτίθεται στην έκθεση Ρόδος 2400 χρόνια, φέρει τα χαρακτηριστικά του *θεράποντος ηγεμόνος*, αν και ως τύπος παρουσιάζει δυσκολία στην αναγνώρισή του λόγω παρόμοιων χαρακτηριστικών με τον *πρεσβύτεν ηγεμόνα*. Ο τύπος απαντά σε πλήθος παραλλαγών, με κανονικά ή ανασηκωμένα τα φρύδια, στυλιζαρισμένο

⁷¹ Βλ. Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 50.

⁷² Η Ρόδος αποτελεί ένα από τα κέντρα ανάπτυξης του ρυθμού της «Δυτικής Κλιτύς» με επιδράσεις και επιρροές από την Αττική και τη Μ. Ασία, Πατσιαδά 1990, 106.

⁷³ Για τα ροδιακά αγγεία «Δυτικής Κλιτύς», βλ. Πατσιαδά 1990, 105-210.

κοντό ή μακρύ γένι, και σε διαφορετικές στάσεις συχνά πολύ εκφραστικές και ζωηρές⁷⁴. Εδώ ο στεφανωμένος δούλος συγκρατεί με τα χέρια του στο στήθος ένδυμα που πέφτει από τους ώμους. Οι αμέτρητες παραλλαγές των ειδωλίων που σχετίζονται με την κωμωδία παρέχουν πληροφορίες για το υποκριτικό στυλ, καθώς και την απεριόριστη δυνατότητα των καλλιτεχνών να αυτοσχεδιάζουν⁷⁵. Ένα από αυτά τα παραδείγματα αποτελεί η κεφαλή του ειδωλίου αρ. 20 με τη μορφή δούλου που φορά στεφάνι. Χαρακτηριστική είναι η διατήρηση των χρωμάτων, η οποία αποσκοπεί στην ανάδειξη της εκφραστικότητας του προσώπου και στον τονισμό της εξάρτυσής του (στεφάνι)⁷⁶. Η αποσπασματικότητα του ειδωλίου δεν επιτρέπει την ακριβή αναγνώριση του τύπου.

Το εξάρτημα του λύχνου με αρ. 26 αφορά σπάνια μορφή καλύμματος οπής πλήρωσης με αυλακωτό και διάτρητο βραχίονα, που φέρει κωμικό προσωπίο δούλου, του μαιύσωνα σε ανάγλυφο. Το κάλυμμα τοποθετούταν στον λύχνο με μικρά εξαρτήματα (στροφείς) που βοηθούσαν στην προσαρμογή του. Ο βραχίονας του καλύμματος ήταν διάτρητος ώστε να προσαρμόζεται στο κεντρικό στέλεχος του λύχνου. Η κατασκευή του καλύμματος της οπής πλήρωσης είναι λειτουργική στους χάλκινους λύχνους, τους οποίους μιμούνται οι πήλινοι⁷⁷. Ο ίδιος τύπος⁷⁸ αναγνωρίζεται και στα παραδείγματα αρ. 22 έως 25. Την πληροφορία για τη διάκριση του μάγειρα σε εντόπιο (τέττιγα) και ξένο (μέτοικο) παραδίδει ο Αθήναιος⁷⁹. Ο τύπος υπάρχει ήδη στη Μέση Κωμωδία και επιβιώνει στη Νέα⁸⁰. Ο χαρακτήρας αποδίδεται φαλακρός με άφθονα πλαϊνά μαλλιά, μέτωπο κυρτό, έντονη συνοφρύωση και κοντό γένι⁸¹. Η δημοτικότητα της μορφής ενισχύεται από τη χρήση της σε αντικείμενα μικροτεχνίας, καθώς και από τη διακοσμητική της χρήση σε ενδύματα, όπως υποδηλώνει η χρυσή ψήφος με τη μορφή του μαιύσωνα, η οποία βρέθηκε κατά την ανασκαφή μνημειώδους ελληνιστικού ταφικού συγκροτήματος στην νεκρόπολη της Ρόδου. Το προσωπίο πιθανώς ραβόταν επάνω σε ύφασμα ή δέρμα, γεγονός που υποδεικνύεται από τους κρικούς ανάρτησης στην κεφαλή και το ευρεθέν τμήμα χρυσοκλωστής⁸².

Τα προσωπία αρ. 27 έως 29 αποδίδουν δύο χαρακτήρες νεανίσκων της Νέας Κωμωδίας: *του πάγχρηστου και του ούλου νεανίσκου*. Από τα εξεταζόμενα προσωπία νεανίσκων τα παραδείγματα αρ. 27, 28, όπως και ο λύχνος (αρ. κατ. Λ3643), ανήκουν στον τύπο του *πάγχρηστου νεανίσκου*⁸³, με την άψογα περιποιημένη και καλοχτενισμένη κοκκινωπή κόμη, τα έντονα ανασηκωμένα τοξωτά φρύδια με την ζωηρή συνοφρύωση. Χαρακτηριστικοί είναι οι γουρλωτοί οφθαλμοί του παραδείγματος αρ. 27. Ο θεατρικός αυτός τύπος απαντά κατά την πρόιμη ελληνιστική περίοδο, στη συνέχεια γίνεται δημοφιλέστερος με χαρακτηριστικά πιο χονδροειδή και υπερβολικά, ενώ περί τα τέλη της περιόδου, αυξάνει η αναπαραγωγή της «μετρίοτερης» εκδοχής του, και μάλλον

⁷⁴ Bernabo Brea 2001, 110.

⁷⁵ Bernabo Brea 2001, 288.

⁷⁶ Τζανάβαρη 2017, 53.

⁷⁷ Perlzweig 1961, 5.

⁷⁸ Πολυδ. IV 150 ό δε Μαιύσων θεράπων φαλακρός πυρρός έστιν.

⁷⁹ Αθήν. 14.77 έκάλουν οι παλαιοί τον μέν πολιτικόν μάγειρον μαιύσωνα, τον δ' έκτόπιον τέττιγα.

⁸⁰ Webster 1995, 30.

⁸¹ Webster 1995, 30-32.

⁸² Βλ. Πατσιαδά 2013, 299.

⁸³ Πολυδ. IV 146 ό μέν πάγχρηστος, ύπέρυθρος, γυμναστικός, ύποκεχρωσμένος, ρυτίδας όλίγας έχων επί του μτώπου, και στεφάνην τριχών, άνατεταμένος τας όφρυσ.

πρόκειται για αναπαραγωγή της εικονογραφικής παράδοσης του τύπου⁸⁴. ταιριαστή με το ροδιακό παράδειγμα αρ. 28. Τα κύρια εικονογραφικά χαρακτηριστικά του προσώπου αρ. 29 –παρόλο που η κόμη δεν σώζεται–, το υπέρυθρο χρώμα, τα ανασηκωμένα φρύδια και η μόνη ρυτίδα στο πρόσωπο, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι μάλλον πρόκειται για τον τύπο του *ούλου νεανίσκου*⁸⁵, τύπος ιδιαίτερος αλλά και σπάνιος⁸⁶.

A.2 Θεατρικοί τύποι-Προσωπεία κωμικής γυναικείας μορφής

Στη Ρόδο από τα μέχρι σήμερα ευρήματα –όπως και στον υπόλοιπο ελληνικό κόσμο– φαίνεται ότι τα γυναικεία κωμικά προσώπια ήταν λιγότερο συνήθη αλλά εξίσου διαδεδομένα με τα ανδρικά⁸⁷. Τα κωμικά γυναικεία προσώπια αντιπροσωπεύονται από 18 διακοσμητικά προσώπια στα πύραυνα⁸⁸ και σε τρία ακόμη παραδείγματα της παρούσας μελέτης (αρ. 30 έως 32): στα δύο πρώτα αναγνωρίζεται ο θεατρικός ο τύπος της εταίρας⁸⁹ και στο τρίτο ο τύπος της ηλικιωμένης γυναίκας (γραός)⁹⁰.

Ξεχωρίζουν ανάμεσά τους, για την υψηλή ποιότητα κατασκευής και διακόσμησης τους, τα δύο ακέραια πήλινα προσώπια της Νέας Κωμωδίας, *εταίρα διάμιτρος* και *γραῖδιον ισχνόν*, τα οποία βρέθηκαν σε παιδικό τάφο στην πόλη της Ρόδου και χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ.⁹¹. Τα κτερίσματα των παιδικών ταφών είναι δυνατόν να απευθύνονται στη χθόνια θεότητα, που θα εξασφάλιζε την ευμενή υποδοχή των παιδιών στον Κάτω Κόσμο⁹². Γενικότερα, η εναπόθεση θεατρικών προσώπειων-ειδωλίων σε τάφους έχει συνδεθεί τόσο με τη χθόνια λατρεία του Διονύσου⁹³, όσο και με τα θεατρικά δρώμενα και πιθανώς αποτελούν ενδεικτικό στοιχείο της σχέσης των νεκρών με το θέατρο⁹⁴.

Το κωμικό προσώπειο της γυναικείας μορφής αρ. 30 αναπαριστά τον πολύ διαδεδομένο στον ελληνικό κόσμο τύπο της εταίρας⁹⁵, πιθανότατα την εταίρα *διάμιτρο*⁹⁶,

⁸⁴ Webster 1995, 17.

⁸⁵ Πολυδ. IV 147 ὁ δὲ οὔλος νεανίσκος, καλὸς, νέος, καὶ ὑπέρυθρος τὸ χρῶμα, αἱ δὲ τρίχες, κατὰ τοῦνομα. ὄφρῦς ἀνατέτανται καὶ ῥυτίς ἐπὶ τοῦ μετώπου μία μόνον.

⁸⁶ Webster 1995, 18.

⁸⁷ Green 1994, 124.

⁸⁸ Για τις κωμικές γυναικείες μορφές που κοσμούσαν τα πύραυνα, βλ. Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 51 και 68-75.

⁸⁹ Μεγαλύτερη παραλλαγή αυτού του τύπου στη Ρόδο απαντά στα προσώπια που κοσμούσαν τα πύραυνα, βλ. Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 51 και 69-72.

⁹⁰ Δήμα και Τσακανίκα 2016-17, 51 και 68-69.

⁹¹ Τα κωμικά γυναικεία προσώπια βρέθηκαν μαζί με χρυσό δακτύλιο, ο οποίος έφερε επιβεβαιωμένη παράσταση Έρωτα που κρατά στεφάνι, σε παιδικό τάφο, κατά τη διάρκεια εκσκαφών του ΟΤΕ, στη ΝΑ πλευρά της σύγχρονης πόλης το 1979. Ο τάφος αποτελεί μέρος μιας συστάδας από 13 λαξευτούς τάφους, με προσανατολισμό από Δ. προς Α. και διαστάσεις: μήκος 1,22 μ., πλάτος 0,67 μ. και σωζ. βάθος έως 1,85 μ., Παπαχριστοδούλου 1987, 442. Τα προσώπια εκτίθενται στη μόνιμη έκθεση «Αρχαία Ρόδος 2400 Χρόνια» στο Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου στη Ρόδο.

⁹² Φιλήμονος 2014, 187, υποσημ. 91 όπου και η σχετική βιβλιογραφία για την πολυσημία των ειδωλίων ως ταφικών κτερισμάτων.

⁹³ Bernabò-Brea 1981, 21· Otto 1991, 89-94· Wiles 1991, 81.

⁹⁴ Αχειλαρά 2005-06, 268, υποσημ. 33-34 με αντίστοιχα παραδείγματα προσώπειων στη λεσβιακή κοροπλαστική.

⁹⁵ Green 1994, 124.

⁹⁶ Πολυδ. IV 154 ἡ δὲ διάμιτρος ἑταίρα, μίτρα ποικίλη τὴν κεφαλὴν κατέλιπται.

με τις εύσαρκες παρειές, τα μισόκλειστα βλέφαρα⁹⁷, τα δισκόμορφα ενώτια και την κόμη χωρισμένη σε κυματιστούς βοστρύχους⁹⁸, «περιεσφιγμένη» με τον χαρακτηριστικό χρωματιστό κεκρύφαλο. Σώζεται ερυθρό χρώμα στην κόμη και έντονο κυανό στους οφθαλμούς και στον πλατύ κεφαλόδεσμο⁹⁹, στοιχεία που αποτελούν τη ρεαλιστική απόδοση του βασικού αυτού εξαρτήματος που αγκάλιαζε την κόμη των γυναικών αυτού του τύπου. Ο καλλωπισμός της κόμης με την εξάρτυσή της αποτελεί μία ακόμη θεατρική «σύμβαση» μεταξύ του δραματουργού και των θεατών, προκειμένου οι δεύτεροι να αναγνωρίσουν τον θεατρικό χαρακτήρα της εταίρας. Εντούτοις, η αναγνώριση του τύπου της δια-μίτρου εταίρας σήμερα καθίσταται προβληματική, καθώς ο όρος *μίτρα* επιδέχεται περισσότερες από μία ερμηνείες, με τους παλαιότερους μελετητές να την αποδίδουν ως ένα είδος καλύμματος της κόμμωσης, σάκου ή κεκρυφάλου, και τους νεότερους να την ερμηνεύουν ως ταινία που έδενε σταυρωτά την κόμμωση, όπως παρουσιάζεται σε παραστάσεις γυναικείων προσωπειών στα αγγεία τύπου Gnathia στην όψιμη περίοδο της Μέσης και στην αρχή της Νέας Κωμωδίας¹⁰⁰.

Τον θεατρικό τύπο της εταίρας *λαμπάδιον* αναπαριστά και το κάλυμμα οπής πλήρωσης λύχνου αρ. 31 με την ανάγλυφη κωμική γυναικεία μορφή και εξέχον γνώρισμα την ομώνυμη κόμμωση. Στο προσωπείο της Ρόδου τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο και χωρίζονται στη μέση, ενώ οι απολήξεις τους ανεβαίνουν προς τα επάνω, σχηματίζοντας ένα χαρακτηριστικό προεξέχοντα κότσο στο επάνω μέρος της κεφαλής, τον οποίο διαπερνά η οπή του διάτρητου βραχίονα. Η γυναικεία αυτή κόμμωση εμφανίζεται περί τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και παραμένει μέχρι και την ελληνιστική περίοδο, κατά την οποία γίνεται ιδιαίτερος δημοφιλής. Ο Thompson αναφέρει την ενδιαφέρουσα άποψη ότι η προεξέχουσα κόμμωση των εταίρων επιτελούσε και μία λειτουργία αποτροπαϊκή, καθώς οι εταίρες εκτελούσαν ιερούς χορούς φέροντας τέτοιου είδους κομμώσεις.

Η κωμική γυναικεία μορφή του προσωπείου αρ. 32, παραπέμπει στον θεατρικό τύπο της ηλικιωμένης γυναίκας, που αντιστοιχεί στο *ισχνόν γραΐδιον*, με κύρια χαρακτηριστικά τις βαθουλωμένες οφθαλμικές κόγχες, τις λιπόσαρκες παρειές, τη μεγάλη, γαμψή και σουβλερή στην απόληξη της μύτη και τον έντονο προγναθισμό. Η μορφή επιστέφεται με καμπυλωμένο διάστικτο στεφάνι συμποσίου, που κοσμεύεται με παχιά και κυματιστά κισσόφυλλα. Στον κεντρικό άξονα του προσώπου προβάλλει σφαιρικό έξαρμα, το οποίο συνδέει το στεφάνι με την κόμη. Η αισθητική αποτίμηση της γελιογραφικής απεικόνισης της γράϊας με το πλουμιστό στεφάνι συμποσίου αποτελεί

⁹⁷ Επιπρόσθετο χαρακτηριστικό στοιχείο της απεικόνισης των εταίρων για πιο έντονο αισθητικό αποτέλεσμα αποτελεί και ο τονισμός των βλεφάρων με την οριζόντια διαίρεση τους σε δύο μέρη, Πουλακάκης 2005, 35.

⁹⁸ Γενικότερα η στερέωση των μαλλιών σε κόμβο σε σχήμα «φιόγκου» χαρακτηρίζει τις νεανικές μορφές. Για την εξέλιξη της κόμμωσης με βάση τα πήλινα ειδώλια, βλ. Thompson 1963, 42-43, και συγκεκριμένα για το λαμπάδιον, που αποτελεί παραλλαγή αυτού του τύπου της κόμμωσης βλ. Thompson 1963, 41-42.

⁹⁹ Για το χρώμα στην ελληνιστική κοροπλαστική βλ. Ζερβουδάκη 2002, 224· Τζανάβαρη 2017, 52-55, για την τεχνική τοποθέτησης ερυθρού χρώματος επάνω σε λευκό επίχρισμα, βλ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, 1994, 215, όπου και η προγενέστερη βιβλιογραφία.

¹⁰⁰ Τη διχογνωμία των μελετητών αναφορικά με την αναγνώριση του τύπου της διαμίτρου εταίρας βλ. Πουλακάκης 2005, 37-38 και Webster 1995, 47-48, όπου και η σχετική βιβλιογραφία για τη *μίτρα*.

εμπαιγμό στην ανίκητη δύναμη του χρόνου και υποδεικνύει μία καθαρά σκωπτική διάθεση.

B.1 Κωμικοί τύποι-Καρικατούρες-Γκροτέσκ μορφές

Πέντε παραδείγματα ακόμη από τη Ρόδο (αρ. 33 έως 37), τα δύο πρώτα ακέραιες κεφαλές ειδωλίων και τα υπόλοιπα τρία αποσπασματικά προσώπεια, αναπαριστούν καρικατούρες και γκροτέσκ μορφές, κωμικές δηλαδή απεικονίσεις ατόμων με αλλόκοτη εμφάνιση¹⁰¹, αποδοσμένες με γελοιογραφική ωμότητα. Πρόκειται για ένα είδος γνωστό ήδη από τις αρχές του 5ου αι. π.Χ., το οποίο γνώρισε μεγάλη διάδοση στον ελληνιστικό κόσμο¹⁰², καθώς ήταν πλήρως ενταγμένο στο πνεύμα της εποχής που παρωδούσε τις σωματικές και νοητικές αναπηρίες με σκοπό να προκαλέσει το γέλιο και την ευθυμία. Οι καρικατούρες και οι γκροτέσκ μορφές εκφράζουν δύο διαφορετικές καλλιτεχνικές τάσεις, που όμως δεν είναι διακριτές, γι' αυτό και πολλές φορές προκύπτει το ερώτημα, εάν πρόκειται για σκόπιμες παραμορφώσεις που αποσκοπούν σε κωμικό αποτέλεσμα ή πρόκειται απλώς για τη ρεαλιστική αναπαράσταση ενός παθολογικού φαινομένου¹⁰³. Τα ειδώλια δύσμορφων ανδρών έχουν κατά καιρούς απασχολήσει την έρευνα σχετικά με τον αποτροπαϊκό τους χαρακτήρα, χωρίς ωστόσο να έχει δοθεί ακόμη μία ικανοποιητική απάντηση¹⁰⁴. Υπήρχε η πεποίθηση ότι η δυσμορφία και η ακραία ασχήμια είχαν ισχυρές αποτροπαϊκές ιδιότητες εναντίον των κακοποιών επιδράσεων. Προφύλασσαν τον κάτοχό τους από το κακό, το οποίο και απομάκρυναν χάρη σε μυστικές δυνάμεις, οι οποίες εξαρτώνται από τη μορφή, το υλικό, το χρώμα ή το συνοδευτικό κείμενο¹⁰⁵.

Οι κεφαλές ειδωλίων αρ. 33 και 34 σώζουν καρικατούρα ανδρικής μορφής¹⁰⁶. Οι μορφές μάλλον παριστάνουν ηθοποιούς και είναι άμεσα αναγνωρίσιμες από το θεατρικό είδος του *μίμου* ή της *φάρσας*¹⁰⁷. Η ζωντανία και η υπερβολή τους παρείχε εξαιρετικό υλικό για τους κοροπλάστες¹⁰⁸. Η πρώτη μορφή φορά κωνικό σκούφο (πίλο) και μάλλον παριστάνει χωρικό ή δούλο¹⁰⁹, ενώ η δεύτερη απεικονίζει έναν χαρακτηριστικό τύπο μίμου, στον οποίο η περίτεχνα μοντελοποιημένη ασχήμια αντιπροσωπεύει μία σημαντική κατηγορία διασκεδαστών κατά τη διάρκεια των αυτοκρατορικών χρόνων¹¹⁰. Μία ακόμη γκροτέσκ μορφή αναπαριστά το προσώπιο αρ. 35 με έντονη παραμόρφωση των χαρακτηριστικών του προσώπου και κυρίως των διάτρητων οφθαλμών, που δίνουν μία έντονη αίσθηση στραβισμού. Η γελοιογραφική υπερβολή των χαρακτηριστικών της αλλόκοτης μορφής απεικονίζεται στο αποσπασματικό προσώπιο αρ. 36 με την τεράστια στραβή μύτη και τους ανόμοιους σχηματικά οφθαλμούς. Σε παρόμοια απεικόνιση

¹⁰¹ Για την αναλυτική παρουσίαση και χρήση των όρων: καρικατούρα και γκροτέσκ, οι οποίοι χρησιμοποιούνται στην αρχαιολογική βιβλιογραφία χωρίς διάκριση ή σε συνάρτηση μεταξύ τους, βλ. Πινγκιάτογλου 1993, 174-175, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁰² Πινγκιάτογλου 1993, 175.

¹⁰³ Burn and Higgins 2001, 128.

¹⁰⁴ Πινγκιάτογλου 1993, 176-178.

¹⁰⁵ Πινγκιάτογλου 1993, 82-83.

¹⁰⁶ Πρβλ. με αντίστοιχες μορφές που αποτελούσαν πλαστική διακόσμηση σε λαβές λύχνων, Grandjouan 1961, πιν. 29, 1041, 1043 και 1045.

¹⁰⁷ Για την ετυμολογία, την προέλευση, τη μορφή και την εξέλιξη του μίμου, βλ. Μανδηλαράς 1987, 19-27.

¹⁰⁸ Grandjouan 1961, 34.

¹⁰⁹ Βλ. Bieber 1961, 40· Αχειλαρά 2005-06, 93.

¹¹⁰ Grandjouan 1961, 39.

παραπέμπει και το προσωπείο θραυσματικής διατήρησης αρ. 37 με τη μεγάλη σωζόμενη μύτη, το ανισομεγέθες μουστάκι και το επάνω τμήμα της οδοντοστοιχίας.

B.2 Κωμικοί τύποι-Ειδώλια Νάνων

Η αναπαραγωγή της εκδοχής του νάνου¹¹¹ αντιπροσωπεύεται στα ειδώλια αρ. 38 και 39. Οι παραστάσεις των νάνων έλκουν την καταγωγή τους από την Αίγυπτο¹¹². Η αλεξανδρινή τέχνη περιλαμβάνει εξαιρετικά έργα μικροτεχνίας με πρωταγωνιστές νάνους χορευτές, μουσικούς αλλά και πολεμιστές¹¹³. Το ειδώλιο αρ. 38 αναπαριστά στεφανηφόρο νάνο, που μάλλον χορεύει. Τα χαρακτηριστικά του νανισμού ανιχνεύονται στο πρόσωπο και τη σωζόμενη σωματική του διάπλαση. Το ειδώλιο έχει μεγάλο κεφάλι χωρίς λαιμό, με παραμορφωμένο πρόσωπο από το γεμάτο ρυτίδες ευρύ μέτωπο, τα χοντρά χαρακτηριστικά και τα παραφουσκωμένα μάγουλα. Η κλίση του κεφαλιού και η κίνηση του σώματος αποδίδουν την εικόνα του νάνου που προσπαθεί να χορέψει, καταβάλλοντας ίσως υπερβολική προσπάθεια¹¹⁴. Την ελληνιστική περίοδο ο τύπος του νάνου χορευτή συμβολίζει τη γιορταστική ατμόσφαιρα και πιθανώς, όπως έχει υποθεθεί, την απασχόληση των νάνων στις εορτές και τα συμπόσια με σκοπό τη διασκέδαση των παρευρισκομένων¹¹⁵. Ο νάνος αρ. 39 φορά στεφάνι συμποσίου, απεικονίζεται γυμνός και αποδίδεται κατ' ενόπιον με προτεταμένη κοιλιά. Φαίνεται να παρωδεί την τυπική χειρονομία σιωπής του Αρποκράτη¹¹⁶ ή μπορεί απλώς να χειρονομεί εκφράζοντας αμηχανία ή απόγνωση, στάση με την οποία συνηθιζόταν να αποδίδεται ο τύπος του δούλου¹¹⁷. Οι επιδεικτικές αυτές κινήσεις γενικότερα προσδίδουν στις μορφές μία θεατρικότητα. Επιπλέον, ο νανισμός και τα αλλόκοτα χαρακτηριστικά, σε συνδυασμό με το γιορτινό στεφάνι και την αστεία κίνηση, γελοιοποιούν την εμφάνιση της μορφής, αποκαλύπτοντας τη διάθεση διακωμώδησης. Από τη σύνθεση φαίνεται ότι ο κοροπλάστης δεν αντιγράφει έναν συγκεκριμένο τύπο, καθώς συνδυάζει ποικιλία κωμικών στοιχείων. Αν και μας περιορίζει η αποσπασματικότητα του ειδωλίου, αποκαλύπτεται κάτω από τη φουσκωμένη κοιλιά του μέρος των γεννητικών του οργάνων, προσθέτοντας έτσι στον κωμικό χαρακτήρα του ειδωλίου και το στοιχείο του άσεμνου.

B.3 Κωμικοί τύποι-Μορφές με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Οι κωμικές ανδρικές μορφές νέγρων ή μορφών με νεγροειδή χαρακτηριστικά, αντιπροσωπεύονται στη Ρόδο από πέντε παραδείγματα (αρ. 40 έως 45), όλα θραυσματικής διατήρησης, η ομοιότητα των οποίων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου. Τα αποσπασματικά προσωπεία νέγρων αρ. 40-43 απεικονίζουν τη μορφή του νέγρου με τη φαρδιά μύτη με τα διεσταλμένα

¹¹¹ Για τη σύνδεση των νάνων με την παρωδία και τη διονυσιακή λατρεία, βλ. Fischer 1994, 51-72.

¹¹² Αχειλαρά 2005-06, 142.

¹¹³ Ζερβουδάκη 2004, 131-132, υποσημ. 49, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹¹⁴ Πρβλ. Mollard-Besques 1963, εικ. 3, πίν. XX.

¹¹⁵ Uhlenbrock 1990, 159, αρ. 46· Αχειλαρά 2005-06, 142.

¹¹⁶ Για την τυπική παιδική χειρονομία του εξελληνισμένου ηλιακού θεού Ώρου, του Αρποκράτη, η οποία έχει ερμηνευτεί ως προτροπή για τη διαφύλαξη των μυστηρίων της λατρείας, βλ. Φανταουτσάκη 2014, 268.

¹¹⁷ Για τη χειρονομία ηθοποιού με χαρακτηριστικά γκροτέσκ, πρβλ. Schmidt 1994, 31, αρ. 13, πίν. 5, και με τη δημοφιλή απεικόνιση του δούλου, 122-123, αρ. 185, πίν. 34· Bell 1981, 67-69, 211, αρ. 718 και 719· Αχειλαρά 2005-06, 393, αρ. 533· Πέππα-Παπαϊωάννου 2011, 117-119, αρ. 92 (674).

ρουθούνια και τα χοντρά σαρκώδη χείλη που απαντά στην καλλιτεχνική δημιουργία ήδη από τους αρχαϊκούς χρόνους και η εμφάνισή της κορυφώνεται κατά την ελληνιστική περίοδο στη μικροτεχνία¹¹⁸. Τα φυλετικά χαρακτηριστικά των μορφών αυτών υπερτονίζονται ώστε να γίνουν κατανοητά από το κοινό¹¹⁹. Η πήλινη κεφαλή νέγρου αρ. 44 πιθανώς αποτελεί απλή αναπαραγωγή της πραγματικότητας, ενώ η πήλινη κεφαλή αρ. 45 του στεφανηφόρου δούλου με τα νεγροειδή χαρακτηριστικά ίσως αποτυπώνει μορφή που προέκυψε από διασταύρωση ατόμων με διαφορετικό χρώμα δέρματος, όπως έχει υποθεθεί για τις μορφές που τα νέγρικά χαρακτηριστικά τους δεν είναι τόσο έντονα¹²⁰. Οι απεικονίσεις των κωμικών, αλλά κυρίως των νέγρικων και γκροτέσκ μορφών της Ρόδου, παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με την παραγωγή ειδωλίων της Αλεξάνδρειας, γεγονός που υποδεικνύει καλλιτεχνική αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο μεγάλων ελληνιστικών πόλεων.

Οι απεικονίσεις των κωμικών προσωπείων σε ψηφιδωτά, λύχνους, κοσμήματα, ειδώλια κ.α. σχεδιάζονταν για διακοσμητικούς σκοπούς και κατασκευάζονταν ως ενθύμια της καλλιτεχνικής παραγωγής, ενίοτε δε είχαν αποτροπαϊκό και αναθηματικό χαρακτήρα. Τα αντικείμενα αυτά εξοικείωναν τον ελληνιστικό κόσμο με την παράδοση των παραστάσεων της κωμωδίας, ενώ η αφθονία του υλικού μαρτυρά τη δημοτικότητα αυτού του είδους δράματος τόσο ανάμεσα στους θεατές όσο και στους αναγνώστες σε ολόκληρο τον ελληνιστικό και ρωμαϊκό κόσμο¹²¹. Επίσης, η άνθιση του διαμετακομιστικού εμπορίου στην ελληνιστική Ρόδο φανερώνει τις επιδράσεις –πλέον της Αττικής– και άλλων μεγάλων ελληνιστικών κέντρων κοροπλαστικής παραγωγής της Σικελίας, της Αιγύπτου και της Μ. Ασίας. Η πληθώρα των θεατρικών ευρημάτων –πολλά εκ των οποίων δεν βρίσκουν ακριβή παράλληλα, μολονότι αποτελούν γνωρίσματα της περιόδου, θα μπορούσαν να ερμηνευθούν ως μία σταδιακή αποδέσμευση των εντόπιων τεχνιτών από τα παραδοσιακά εικονιστικά αττικά πρότυπα. Η εναργής αττική επίδραση συνυπάρχει με τη ροδιακή έμπνευση των Ροδίων τεχνιτών, οι οποίοι φαίνεται να διαμόρφωσαν σύμφωνα με τους δικούς τους τρόπους έκφρασης μία ιδιαίτερη θεατρική παραγωγή. Τα σωζόμενα αρχαιολογικά κατάλοιπα των θεάτρων, οι επιγραφικές και φιλολογικές πηγές για το ροδιακό θεατρικό κωμικό «γίγνεσθαι», καθώς και το πλήθος των κωμικών προσωπείων και ειδωλίων, θα μπορούσαν να αναδείξουν τη Ρόδο ως ένα σημαντικό κέντρο παραγωγής γέλιου, το οποίο υπήρξε η κινητήρια δύναμη όλων των κωμικών δραματουργιών και ποιητών διαχρονικά.

¹¹⁸ Βλ. Snowden 1970, 23-24· Πινγιάτογλου 1993, 165.

¹¹⁹ Πινγιάτογλου 1993, 175.

¹²⁰ Πινγιάτογλου 1993, 166· Αχειλαρά 2005-06, 142.

¹²¹ Hunter 1994, 16.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ*

Α. ΘΕΑΤΡΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ

1. ΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΚΩΜΙΚΗΣ ΑΝΔΡΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

ΔΟΥΛΟΣ

Ο δημοφιλής τύπος του δούλου απαντά σε πολλές παραλλαγές και συχνά συγχέεται με τον τύπο του «πάπιου», βλ. Webster 1995, 2: 17-18, αρ. 1 ΑΤ 37ε.

Βιβλιογραφία: για τα τμήματα λαβών με αρ. 2, πρβλ. Rotroff 1997: 1, 291, αρ. 445· Webster 1960, 283, c 10a· Webster 1969, 56, AV I, με αρ. 1 και 3, πρβλ. Rotroff 1997: 1, 291, αρ. 447 και 287, αρ. 418· Webster 1960, 283, c 12 b· Webster 1969, 56, AV 5, με αρ. 4, πρβλ. Rotroff 1997: 1, 270, αρ. 269, με αρ. 5, Rotroff 1997: 1, 267, αρ. 236, με αρ. 6, πρβλ. Rotroff 1997: 1, 291, αρ. 447 και 287, αρ. 418· Webster 1969, 56, AV 5· Webster 1960, 283, c 12 b, με αρ. 7 και 8, πρβλ. Rotroff 1997: 1, 269, αρ. 258, με αρ. 9, πρβλ. Webster 1995, 2: 457, αρ. 5, ΧΤ 5 και 1969, 298, ΚΤ 16.

1-9. Τμήματα λαβών αγγείων με ανάγλυφα κωμικά προσώπια

1. Τμήμα μελαμβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσώπιο

Αρ. Ευρ. Π 16232

ΔΕΥΑΡ (οδ. Δ. Αναστασιάδη) 1989

Πηλός ροδόχρους (7.5YR 7/4) με μίκα και εγκλεισμάτα. Βαφή σιλιπνή, μελανή απολεπισμένη στο μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας.

Μεγ. σωζ. ύψος 7,8 εκ., πλάτος 10,7 εκ. Ύψος προσώπειου 5,8 εκ., πλάτος 5,3 εκ.

Αδημοσίευτο

* Τα προσώπια περιγράφονται από την πλευρά του παρατηρητή.

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Απολεπίσεις και αποκρούσεις σχεδόν σε όλη τη σωζόμενη επιφάνεια. Το προσωπείο αποτελεί πλαστική διακόσμηση σε μελαμβαφές αγγείο (κρατήρα;) και μάλλον στην πρόσφυση της λαβής του. Η μεγάλη φθορά του προσωπείου δεν επιτρέπει ασφαλή συμπεράσματα· πιθανώς ο δούλος έφερε στεφάνι. Το στόμα δηλώνεται με μεγάλη ελλειψοειδή βάθυνση. Κάτω από το προσωπείο διαπιστώνεται ταινία με εγχάραξη και στην αριστερή πλευρά του σχηματοποιημένες ταινίες.

2. Τμήμα σχοινοειδούς λαβής αμφορέα δυτικής κλιτύς με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 19769

5ο Γυμνάσιο 1986

Πηλός κτρινέρυθρος (7.5YR 7/6), καθαρός. Μελανό στιλπνό γάνωμα, απολεπισμένο κατά τόπους.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,5 εκ., πλάτος 2,8 εκ. Ύψος προσωπείου 2,4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-150 π.Χ.

Διατηρείται η βάση της λαβής με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο δούλου στην πρόσφυση. Το προσωπείο έχει σχηματοποιημένα χαρακτηριστικά και φέρει στεφάνι στο μέτωπο από αραιωμένο πηλό. Ξεχωρίζουν η έντονη συνοφρύωση και το γένη σε σχήμα χοάνης.

3. Τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 16266

Οικ. Καμπουρόπουλου

Πηλός ροδόχρους (7.5YR 7/4), με μίκα και εγκλείσματα. Βαφή μελανή, εξιτηλη, απολεπισμένη κατά το μεγαλύτερο μέρος της.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,3 εκ., πλάτος 2,1 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 235-175 π.Χ.

Διατηρείται τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου που φέρει ανάγλυφο κωμικό προσωπείο δούλου με έντονα χαρακτηριστικά το πλατύ προεξέχον μέτωπο και το ορθάνοιχτο στόμα σε σχήμα χοάνης. Η μύτη διακρίνεται σιμή ελαφρώς αποκρουσμένη.

4. Τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 19772

Οικ. Σολούνια 1982

Πηλός ροδόχρους (5YR 7/4), συνεκτικός, καθαρός. Μελανό στιλπνό γάνωμα.

Μεγ. σωζ. ύψος λαβής 3,9 εκ., πλάτος 2,7 εκ. Ύψος προσωπείου 2,3 εκ., πλάτος 1,8 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-200 π.Χ.

Διατηρείται ταινιωτή λαβή ανοιχτού αγγείου και μικρό τμήμα χείλους, πιθανώς κανθάρου, με πλαστικό σχηματοποιημένο κωμικό προσωπείο δούλου που φορά στεφάνι. Πρόσωπο με περιληπτική απόδοση των χαρακτηριστικών και στόμα σε σχήμα χοάνης με γένη τριγωνικού σχήματος.

5. Τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 19775

Οικ. Πανάγου 1981

Πηλός κτρινέρυθρος (7.5YR 6/6), καθαρός. Μελανό στιλπνό γάνωμα.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,2 εκ., πλάτος 2,3 εκ. Ύψος προσωπείου 2,1 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-200 π.Χ.

Ελαφρές απολεπίσεις στην κόμη και το γένη. Διατηρείται τμήμα ταινιωτής λαβής αγγείου, πιθανώς κανθάρου, με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο. Τα χαρακτηριστικά αποδίδουν το προσωπείο του δούλου στεφανηφόρου με την τριγωνική απόληξη της κόμης στο μέτωπο. Το πρόσωπο είναι ωοειδές με περιληπτική απόδοση των χαρακτηριστικών και το στόμα ανοιχτό ημικυκλικού σχήματος.

6. Τμήμα λαβής μελαμβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 19786

Οικ. ΟΤΕ

Πηλός ροδόχρους (7.5YR 7/4), με μίκα και εγκλείσματα. Μελανό γάνωμα, απολεπισμένο σε όλη την επιφάνεια.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,4 εκ., πλάτος 3,1 εκ. Ύψος προσωπείου 2,9 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 235-175 π.Χ.

Σώζεται η βάση της λαβής με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο δούλου στην πρόσφυση. Κόμη με τριγωνική απόληξη στο προτεταμένο με ρυτίδες μέτωπο, μύτη σιμή και μυτερό γένη.

7. Τμήμα λαβής ερυθροβαφούς αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 16260

Οικ. Παπαϊωάννου 1966

Πηλός ροδόχρους (7.5YR 7/4), καθαρός. Βαφή καστανή, εξίτηλη.

Μεγ. σωζ. ύψος λαβής 4,6 εκ., πλάτος 2,8 εκ. Ύψος προσωπείου 1,8 εκ., πλάτος 1,3 εκ.

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος.

Αποκρούσεις στο χείλος και στην εξωτερική απόληξη του οριζοντίου τμήματος της λαβής. Διατηρείται τμήμα κάθετης ταινιωτής λαβής και μικρό τμήμα του χείλους (κανθάρου;). Το χείλος είναι λεπτό και ελαφρά εξωνεύον και φέρει μικρή εγχάραξη στο χρώμα του πηλού στο εξωτερικό του. Λίγο πιο κάτω από το χείλος και την εγχάραξη εκφύεται κάθετη ταινιωτή λαβή με ορθή γωνίωση. Η άνω επιφάνεια του οριζοντίου τμήματος χωρίζεται σε τρία διαμερίσματα με δύο εγκάρσιες ανάγλυφες κοκκιδωτές γραμμές. Το μεσαίο είναι το μεγαλύτερο και φέρει ανάγλυφο κωμικό προσωπείο, με παχιά ενωμένα φρύδια και ανοιχτό ημικυκλικό στόμα. Το διαμέρισμα κοντά στο χείλος φέρει παρατακτικό ζεύγος κισσόφυλλων, ενώ στο εξωτερικό διαμέρισμα φέρει ανάγλυφα γλωσσοειδή φύλλα εναλλασσόμενα με λογχοειδή στελέχη (λεσβιακό κυμάτιο).

8. Τμήμα λαβής αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. Π 16324

Οικ. Πατούνα 1973

Πηλός κτινρέρυθρος (7.5YR 6/6). Βαφή καστανέρυθρη, εξίτηλη.

Μεγ. σωζ. ύψος λαβής 3,2 εκ., πλάτος 3,5 εκ. Ύψος προσωπείου 2,4 εκ., πλάτος 1,7 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Αποκρούσεις και απολεπίσεις κατά τόπους. Διατηρείται τμήμα από τη λαβή και το χείλος αγγείου (σκυφοειδούς κανθάρου;). Η ταινιωτή λαβή εκφύεται ακριβώς κάτω από το αποκρουσμένο χείλος. Στο οριζόντιο τμήμα της φέρει επίθετο κωμικό προσωπείο με οριζόντια ρυτίδα στο μέτωπο, παχιά ενωμένα φρύδια, οφθαλμούς που δηλώνονται με πλαστικές στιγμές και με στόμα ημικυκλικό που αποδίδεται με πλατιά βάθυνση.

9. Τμήμα λαβής χρηστικού αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5677

Χωρίς ενδείξεις

Πηλός κτινρέρυθρος (5YR 7/6), χονδρόκοκκος με προσμίξεις, εγκλείσματα και μίκα, τεφρός στο

εσωτερικό.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,4 εκ., πλάτος 4,5 εκ. Ύψος προσώπειου 3,4 εκ., πλάτος 2,8 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Κακή κατάσταση διατήρησης. Απολεπίσεις και αποκρούσεις κατά τόπους. Διατηρείται τμήμα λαβής χρηστικού αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπίο δούλου στεφανηφόρου, το οποίο εγγράφεται εντός διαμορφωμένου πλαισίου που δηλώνεται με ακανόνιστες χαραξείς (στιγμές). Το προσωπίο φέρει τα συνήθη χαρακτηριστικά του δούλου, με την έντονη συνοφρύωση και το πλατύ χαμόγελο.

Βιβλιογραφία: Αχειλαρά 2005-06, αρ. 570· Leyenaar-Plaisier 1979, 483, αρ. 1382, πιν. 178.

10. Θραύσμα αγγείου με ανάγλυφο κωμικό προσωπίο

Αρ. Ευρ. Π 16234

Βενετόκλειο 1970

Πηλός ροδόχρους (7.5 YR 7/4). Βαφή μελανή, ολόβαφο.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,9 εκ., πλάτος 4,6 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 1ος αι. π.Χ.

Αποκρουσμένο στην αριστερή πλευρά στο μέρος της κόμης. Το ανάγλυφο προσωπίο προεξέχει από πλακίδιο περιμετρικά θραυσμένο. Το προσωπίο έχει έντονα σχηματοποιημένη κόμη. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα σε σπείρα που καλύπτουν τους κροτάφους, πλαισιώνουν ημικυκλικά το κεφάλι και δηλώνονται με διαγώνιες εγχαράξεις. Τα φρύδια είναι έντονα καμπυλωμένα, τα μάτια σχηματικά ανόμοια, η μύτη σιμή και το στόμα ανοιχτό ημικυκλικού σχήματος με γένη περιμετρικά.

11. Θραύσμα αγγείου με επίθετο κωμικό προσωπίο

Αρ. Ευρ. Π 19774

Οικ. Σουγγανίδη 1985

Πηλός κίτρινοερυθρός (7.5 YR 7/6). Μελανό εξιτηλο γάνωμα, ερυθρό στο εσωτερικό.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,8 εκ., πλάτος 3,8 εκ. Ύψος προσώπειου 1,7 εκ., πλάτος 1,4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-50 π.Χ.

Τμήμα μελαμβαφούς αγγείου (πιθανώς καθάρου ή σκύφου) με κάθετες εγχαράξεις στη δεξιά σωζόμενη πλευρά του προσώπειου. Τα χαρακτηριστικά αποδίδονται περιληπτικά, το πρόσωπο είναι ωσειδές και το στόμα ανοιχτό σε σχήμα ημικυκλικό.

Βιβλιογραφία: Summere 1999, 185, MII 8, πιν. 25.

12. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 786

Οικ. Αφών Κακά 1984

Πηλός κίτρινωπός (7.5YR, 7/4) με προσμίξεις, ιζήματα και λίγη ασημένια μίκα. Ίχνη λευκού και ερυθρού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 10,5 εκ., πλάτος 9,4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Διατηρείται η δεξιά πλευρά του προσώπειου από το φρύδι ως το γένη. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Το προσώπειο έχει πλαστικά αποδομένα χαρακτηριστικά. Έντονη συνοφρύωση σε τριγωνική απόληξη στο μεσόφρυο. Το σωζόμενο μάτι αποδίδεται με τονισμένο πλαστικό βλέφαρο, διογκωμένο βολβό και έκκεντρη οπή στη θέση της ιρίδας. Οι πλαϊνές ρυτίδες αποδίδονται με πλαστικότητα, η μύτη είναι πεπλατυσμένη και το γένη περιμετρικά του ορθάνοιχτου στόματος διαγράφεται με έντονες εγχαράξεις.

Βιβλιογραφία: Webster 1995, 2: 457, αρ. 5 XT 5 και 1969, 298, KT 16.

13. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου με τη μορφή δούλου στεφανηφόρου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1317

Έργα ΔΕΥΑΡ, οδός Παρθενόνης 1991

Πηλός καστανός. Ίχνη λευκού επιχρίσματος, ερυθρού επίθετου χρώματος στην κόμη και ιώδους στο στρόφιο.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,5 εκ., πλάτος 12,3 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Ελαφρές αποκρούσεις κατά τόπους. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Αδρά επεξεργασμένη οπίσθια όψη. Διατηρούνται το στεφάνι και τμήμα της κόμης, το μέτωπο, τα φρύδια και το άνω μέρος των βλεφάρων. Συγκολλημένο από τέσσερα τεμάχια. Το προσώπειο διαθέτει έντονα οφρυνικά τόξα, τονισμένα άνω βλέφαρα και οφθαλμικές κόρες αποδιδόμενες με διαμπερείς οπές. Τα μαλλιά είναι χτενισμένα προς τα επάνω, ανασηκωμένα στην εμπρόσθια πλευρά και δηλώνονται με επάλληλες ευθείες αβαθείς αυλακώσεις, ενώ καμπυλόγραμμες πλαισιώνουν το οπίσθιο τμήμα. Το προσώπειο φέρει στρόφιο που αποδίδεται με επίθετο τεμάχιο ηηλού κυλινδρικής διατομής, καλύπτει το άνω τμήμα του μετώπου και οι απολήξεις κυρτώνουν ανοδικά. Το στεφάνι κοσμεύεται με στικτή διακόσμηση και κορδέλα που περιελίσσεται γύρω του.

Βιβλιογραφία: Αχειλαρά 2005-06, 404, αρ. 560.

14. θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 760

Οικ. αφών Κακά 1986

Πηλός ροδόχρους (5YR, 7/4) με προσμίξεις. Η επιφάνεια καλύπτεται από κίτρινο επίχρισμα, απολεπισμένο κατά τόπους.

Μεγ. σωζ. ύψος 16,2 εκ., πλάτος 12,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Αδρά επεξεργασμένη οπίσθια όψη. Έντονες αποκρούσεις στη δεξιά παρειά, τη μύτη και το μεσόφρυο. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρούνται το μέτωπο, τα φρύδια, τα μάτια και τμήμα της δεξιάς παρειάς αποκρουσμένο. Το προσώπειο έχει ρυτιδωμένο μέτωπο με ανάγλυφες παχιές ρυτίδες, έντονα καμπυλωμένα φρύδια, μεγάλα τονισμένα βλέφαρα και διογκωμένους βολβούς με διαμπερείς οπές στη θέση της ίριδας.

15. θραύσμα κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 249

Οικ. Σκάρου 1966

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4). Ίχνη λευκού επιχρίσματος, ερυθρού και κυανού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,7 εκ., πλάτος 7,5 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Απολεπισμένο. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρείται από το μέτωπο μέχρι το άνω χείλος. Το προσώπειο έχει έντονα ρυτιδωμένο μέτωπο και τεράστια παχιά καμπυλωμένα φρύδια ενωμένα στο μεσόφρυο. Τα μάτια αποδίδονται με μεγάλες διαμπερείς οπές στη θέση των κορών και πλαστικά βλέφαρα, έξεργη μύτη έντονα πεπλατυσμένη με μεγάλα ρουθούνια που δηλώνονται με επιμήκεις βαθύνσεις. Από το στόμα σώζεται τμήμα του άνω χείλους.

16. Αριστερό τμήμα κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5704

Οικ. Μάγου 1963

Πηλός ροδόχρους (7.5 YR, 7/4) με εγκλείσματα και άφθονη μίκα. Ίχνη ερυθρού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 11,9 εκ., πλάτος 9,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Αδρά επεξεργασμένη η οπίσθια όψη. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρείται η αριστερή πλευρά του προσώπειου με τμήμα της κόμης, του φρυδιού, του ματιού και της παρειάς. Η κόμη δηλώνεται με επιθετη επιμήκη μάζα πηλού με αβαθείς ακανόνιστες εγχαράξεις. Το φρύδι είναι παχύ και το μάτι αποδίδεται με τονισμένο πλαστικό βλέφαρο, διογκωμένο βολβό με διαμπερή οπή στη θέση της ίριδας. Την παρειά χαράζει βαθιά κάθετη ρυτίδα έκφρασης.

17. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. Ε 242

Μόντε Σμιθ, Δυτική πλευρά Ακροπόλεως

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), χονδρόκοκκος με εγκλείσματα. Ίχνη ερυθρού χρώματος στο μέτωπο.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,7 εκ., πλάτος 8,1 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρούνται τμήματα της κόμης, του μετώπου και των φρυδιών. Ελαφρά απολεπισμένο και αποκρουσμένο κατά τόπους. Το προσώπειο παρουσιάζει τη χαρακτηριστική συνοφρύωση με παχιά φρύδια που ενώνονται στο μεσόφρυσο, έντονη ρυτίδωση στο μέτωπο που δηλώνεται με βαθιές επάλληλες καμπυλοειδείς αυλακώσεις. Το σωζόμενο τμήμα της κόμης είναι αδρά επεξεργασμένο, έχει ελαφρά τριγωνική απόληξη στο μέτωπο και αποδίδεται με πλάγια πλασίματα.

Ο Bernabò Brea σε θραύσματα με όμοια χαρακτηριστικά αναγνωρίζει το θεατρικό χαρακτήρα του θεράποντος ηγεμόνος, Bernabò Brea 2002, 95, εικ. 90 και 2001, 221, εικ. 304-306.

18. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. Ε 231

Οικ. Συνεταιρισμού ΙΙ

Πηλός ανοικτός καστανός (7.5YR, 6/4), συνεκτικός, καθαρός. Ερυθρό επίχρισμα κατά τόπους.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,2 εκ., πλάτος 6 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Λειασμένο εσωτερικά. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρείται από το μέτωπο μέχρι το πάνω χείλος. Το προσώπειο είναι επιμελώς κατασκευασμένο από καθαρό

και λεπτό πηλό. Στο μέτωπο διαγράφονται τέσσερις ρυτίδες, εκ των οποίων, οι δύο οριζόντιες δηλώνονται με άνισες μεταξύ τους ελαφρώς καμπύλες γραμμές και οι δύο κάθετες ρυτίδες δηλώνονται με δύο ανάγλυφες παράλληλες γραμμές. Τα φρύδια είναι τοξωτά, πλαστικά αποδομένα, ενωμένα στο μεσόφρυο σχηματίζουν τριγωνική ρυτίδα έκφρασης. Τα μάτια αποδίδονται με σαρκώδη βλέφαρα σε αμυγδαλοειδές σχήμα. Η μύτη πεπλατυσμένη αλλά κομφή με διεσταλμένα ρουθούνια. Έντονες παρειές.

19. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 41

Εβραϊκή συνοικία, Τείχος-Αγ. Παντελεήμονος 1954

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), συνεκτικός, καθαρός. Ερυθρό επιχρίσμα.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,5 εκ., πλάτος 3 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρούνται τα φρύδια και τμήμα των ματιών. Πλαστικά αποδομένα φρύδια, καμπυλωμένα και ενωμένα στο μεσόφρυο, που σχηματίζουν έντονη τριγωνική ρυτίδα έκφρασης. Μάτια αμυγδαλωτά με λεπτά επιμελημένα βλέφαρα.

20. Αποσπασματική κεφαλή ειδωλίου κωμικής μορφής – δούλου στεφανηφόρου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 664

5ο Γυμνάσιο 1986

Πηλός κιτρινοροδίνος (7.5 YR, 7/4), πορώδης με λίγες προσμίξεις. Ίχνη λευκού και γαλανού επιχρίσματος, καθώς και ερυθρού και πράσινου χρώματος στο στεφάνι.

Μεγ. σωζ. ύψος 2,1 εκ., πλάτος 2,9 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Αποκρουσμένο. Κοίλο. Αποτυπώματα δακτύλων στην εσωτερική πλευρά της κεφαλής. Ελλιπές κατά το κάτω ήμισυ περίπου. Η μορφή φορά στεφάνι χαμηλά στο μέτωπο που φτάνει μέχρι το πίσω μέρος του κεφαλιού. Στο ύψος περίπου των κροτάφων δένονται στο στεφάνι ταινίες από τις οποίες, η μία στην αριστερή πλευρά αναδιπλώνεται επάνω από το στεφάνι σε φιόγκο και η άκρη πέφτει προς τα κάτω, ενώ η δεξιά ταινία έχει αποκρουστεί και διακρίνεται μόνο το αποτύπωμά της. Το στεφάνι κοσμεύεται με στιγμές και πλάγιες εγχαράξεις σε διαγώνια διάταξη στο ύψος των κροτάφων. Διακρίνονται τα φρύδια ενωμένα σε κυματοειδές σχήμα, τα μάτια αποδίδονται με λεπτές οριζόντιες γραμμές, η μύτη εξέχει πλαστικά και οι άκρες των χειλιών ανασηκώνονται ψηλά στις παρειές σε ένδειξη γέλιου.

ΔΟΥΛΟΣ: ΗΓΕΜΩΝ ΘΕΡΑΠΩΝ

Βιβλιογραφία: Bernabò Brea 2001, 110, εικ. 124a-b· Webster 1995, 26-29.

21. Θραύσμα πήλινου ειδωλίου με κωμικό προσωπείο.

Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Θεράπων ηγεμών».

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 909

Οικ. Σολούνια 1960

Πηλός ροδόχρους (7.5, 7/4), γκριζωπός στον πυρήνα από την όπτηση. Ίχνη λευκού επιχρίσματος σε όλη σχεδόν την επιφάνεια του ειδωλίου και στο πρόσωπο ίχνη ροδαλού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,2 εκ., πλάτος 3,5 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 300-280 π.Χ.

Αποκρούσεις και απολεπίσεις κατά τόπους. Κοίλο. Διατηρείται το άνω και μπροστινό τμήμα του κορμού και το κεφάλι. Η πίσω πλευρά από χωριστή μήτρα δεν σώζεται. Η κεφαλή εικονίζεται στραμμένη προς τα δεξιά, ο κορμός κατενώπιον με προτεταμένη κοιλιά. Φορά σφιχτά τυλιγμένο ιμάτιο που καλύπτει τους ώμους, το οποίο συγκρατεί με το δεξί του χέρι, ενώ το αριστερό δεν σώζεται. Το προσωπείο έχει έντονα καμπυλωμένα φρύδια, μάτια στρογγυλά με προεξέχοντες βολβούς, μύτη πεπλατυσμένη και στόμα ανοιχτό σε ένδειξη γέλιου με επίθετα πλασίματα για τη δήλωση των δοντιών της άνω γνάθου. Χαμηλά στο μέτωπο φορά παχύ στεφάνι που δηλώνεται με διαγώνιες στον κεντρικό άξονα αβαθείς αυλακώσεις.

ΔΟΥΛΟΣ: ΜΑΙΣΩΝ

Βιβλιογραφία: Ζωγράφου 2017, 475, αρ. 665· Αχειλαρά 2005-06, 1: 91-93, 2: 400, αρ. 549· Schuermann 1989, 140, αρ. 478, πιν. 85· Leyenaar-Plaisier 1979, 483, αρ. 1379 και 1380, πιν. 177· για τον τύπο βλ. Webster 1995, 1: 30-32, με πολλές ρυτίδες βλ. Webster 1995, 2: 158, αρ. 2 TV 6 και 2: 133-34, αρ. 2 HS 1, 2 KT 3· Besques 1971-72, αρ. D 2006, D 2007, πιν. 328· πρβλ. αντίστοιχο κάλυμμα χάλκινου λύχνου με τη δημοφιλή μορφή του δούλου από τη Δήλο, Bruneau 1965, 155, αρ. 4781, πιν. 35· Perlzweig 1961, 5, αρ. 15, πιν. 1.

22. Πήλινο κωμικό προσωπείο

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 567

Οικ. Φωτεινόπουλου 1979

Πηλός ερυθροκίτρινος (10YR 7/4), πορώδης, με προσμίξεις.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,4 εκ., πλάτος 4,4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-150 π.Χ.

Ακέραιο. Αποκρούσεις στην κεφαλή, τους οφθαλμούς και το γένη. Συμπαγές. Οπίσθια όψη επίπεδη. Αμελής κατασκευή.

Έντονα κυρτωμένο και ρυτιδωμένο μέτωπο. Ενωμένα τα οφρυκτά τόξα στο μεσόφρυο, μύτη σιμή και στόμα ανοιχτό, ελαφρώς παραμορφωμένο. Η κάτω σιαγόνα παρεκκλίνει δεξιά του κεντρικού άξονα. Το γένη δηλώνεται περιμετρικά του στόματος.

23. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1184

Οικ. Μαντά 1973

Πηλός καστανός (7.5YR, 5/4), με προσμίξεις και μίκα.

Ίχνος λευκού επιχρίσματος, ίζημα.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,2 εκ., πλάτος 3 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-150 π.Χ.

Αποκρουσμένο. Διατηρείται από το ύψος των οφθαλμών και επάνω. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Το προσώπειο διαθέτει ψηλό μέτωπο, κυρτόσχημο, με αδρή απόδοση κόμης στο πλαϊνό δεξιό τμήμα. Τα οφρυκτά τόξα, έντονα τοξοειδή, αποδίδονται παχιά και ανασηκωμένα, τα μάτια δηλώνονται με ελλειψοειδή εξάρματα. Οι ρυτίδες ανάμεσα στα οφρυκτά τόξα διαγράφονται με αβαθείς αυλακώσεις. Οπή ανάρτησης στο άνω σημείο της κεφαλής.

24. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5701

Εβραϊκή συνοικία 1964

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), καθαρός με μίκα. Ίχνη ερυθρού και μελανού χρώματος κατά τόπους.

Μεγ. σωζ. ύψος 8,5 εκ., πλάτος 7,5 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 250-150 π.Χ.

Αποκρουσμένο. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Λειασμένο εσωτερικά. Ίχνη δακτυλικού αποτυπώματος. Διατηρείται από τη μύτη και επάνω. Το προσώπειο διαθέτει ευρύ κυρτόσχημο μέτωπο με πλατιές επάλληλες ρυτίδες. Η μορφή έχει μεγάλα και πλατιά φρύδια με έντονη καμπύλωση, που ενώνονται στο μεσόφρυο σχηματίζοντας δύο ανάγλυφες ρυτίδες έκφρασης, μάτια αμυγδαλόσχημα και μύτη σιμή, προεξέχουσα με πλατιά ρουθούνια. Επάνω από το μέτωπο διαγράφονται δύο ανάγλυφα κυκλικά εξάρματα με σιγμές (κόρυμβοι), που ενώνονται με ταινία και μάλλον αποτελούσαν τμήμα του στεφανιού που έφερε η μορφή.

25. Θραύσμα κωμικού προσώπειου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 2408

Ξενώνας Αγ. Αικατερίνης 1994

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), λεπτόκοκκος, καθαρός με μίκα. Ίζημα κατά τόπους.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,4 εκ., πλάτος 4,1 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος
 Αποκρουσμένο. Κοίλο. Διατηρείται η δεξιά πλευρά του προσώπου από τη μύτη και επάνω. Τα έντονα χαρακτηριστικά του προσώπου δηλώνονται με βαθιές χαραξίσεις. Το μέτωπο είναι πλατύ με ανάγλυφες οριζόντιες ρυτίδες. Τα φρύδια είναι φαρδιά, καμπυλωτά και σμιχτά, η μύτη σιμή με ανασηκωμένη άκρη και πλατιά ρουθούνια, το σωζόμενο μάτι διαγράφεται με κυκλική εγχάραξη και παχύ σχηματοποιημένο βλέφαρο. Το προσωπίο φέρει κόρυμβο επάνω από το μέτωπο και μάλλον αποτελεί τμήμα στεφανιού που έφερε η μορφή.

26. Κάλυμμα οπής πλήρωσης λύχνου με προσωπίο κωμικής ανδρικής μορφής. Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Μαίσιων»

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1262

Σχολή Χωροφυλακής 1966

Πηλός καστανός με ιζήματα.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,3 εκ., πλάτος 2,1 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 2ος/1ος π.Χ.

Ακέραιο. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Κάλυμμα λύχνου με ανάγλυφη διακόσμηση κωμικού προσώπου, του μαίσιονα. Το προσωπίο του δούλου απεικονίζεται με μέτωπο υψηλό, κόμη που αποδίδεται με απαλές αυλακώσεις, έντονα οφρυκτά τόξα, μύτη σιμή και στόμα ανοικτό σε σχήμα χοάνης. Στο άνω μέρος του καλύμματος υπάρχει συμφυές επίμηκες διάτρητο στέλεχος.

ΝΕΑΝΙΣΚΟΣ: ΠΑΓΧΡΗΣΤΟΣ

Βιβλιογραφία: Bernabò-Brea 2001, 188-190, εικ. 253, 255, για την ομοιότητα στην κόμη πρβλ. Bernabò-Brea 2001, 188-190, εικ. 249, 252 και 1998, 18, εικ. 5· Webster 1995, 1: 16-17 και 2: 19, αρ. 1 AT 41· Schuermann 1989, 310, αρ. 1164, πιν. 193· Leyenaar-Plaisier 1979, 519, αρ. 1517, πιν. 194.

27. Πήλινο προσωπίο κωμικής ανδρικής μορφής
 Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Πάγχρηστος νεανίσκος»

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5703

Οικ. Καλοπέτρη 2011

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), καθαρός με μίκα. Ίχνη λευκού επιχρίσματος στην κόμη, στο πρόσωπο και κυρίως στις οφθαλμικές κόγχες.

Μεγ. σωζ. ύψος 7,1 εκ., πλάτος 7,5 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Ερυθρό χρώμα στην κόμη και κατά τόπους στο πρόσωπο. Ελλιπές κατά την αριστερή παρειά, το στόμα και το

πηγούνη. Λειασμένο εσωτερικά. Στο πίσω μέρος του κρανίου δύο οπές ανάρτησης. Τα μαλλιά είναι πολύ περιποιημένα, ίσια, καλοχτενισμένα προς τα πίσω κυλινδρικού σχήματος. Ζωηρή έκφραση, με μέτωπο ελαφρά ρυτιδωμένο, τα τοξωτά φρύδια ανασηκωμένα με έντονη συνοφρύωση, οφθαλμοί γουρλωτοί ιδιαίτερος προεξέχοντες οφθαλμικοί βολβοί, η μύτη είναι ευθεία, λεπτή και ελαφρώς κυρτή, το στόμα ανοικτό.

28. Πήλινο προσωπίο κωμικής ανδρικής μορφής
Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Πάγχρηστος νεανίσκος»

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5705

Οικ. Κούρου 1979

Πηλός κτρινέρυθρος (7.5YR, 7/6). Ίζημα.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,8 εκ., πλάτος 5,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Αποκρουσμένο στη δεξιά πλευρά. Συγκολλημένο από έξι κομμάτια. Κοίλο, αδρά επεξεργασμένο στην οπίσθια όψη. Η κόμη είναι επιμελημένη και αποδίδεται από λεπτές ανάγλυφες ελαφρώς καμπύλες εγχαράξεις. Το μέτωπο είναι λείο, τα φρύδια τοξωτά, μάτια με πλαστικοποιημένα βλέφαρα, μύτη ίσια, εύσαρκες παρειές, στόμα ανοικτό με καλοσχηματισμένα χείλη και προτεταμένο πηγούνι. Στην κορυφή του κεφαλιού διακρίνονται δύο οπές ανάρτησης.

ΝΕΑΝΙΣΚΟΣ: ΟΥΛΟΣ

Βιβλιογραφία: Bernabò-Brea 2001, 197-9, εικ. 264b, 265-271· Webster 1995, 1: 18-19.

29. Πήλινο προσωπίο κωμικής ανδρικής μορφής

Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Ούλος νεανίσκος»

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 84

Οικ. Γιάκρα –Χατζημιχάλη 1976

Πηλός κτρινέρυθρος (7.5YR 6/6), καθαρός. Άβαφο.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,8 εκ., πλάτος 2,9 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 300-250 π.Χ.

Αποκρουσμένο στην αριστερή πλευρά. Συμπαγές. Κοίλο, αδρά επεξεργασμένο στην οπίσθια όψη. Πρόσωπο εκφραστικό με συνοφρύωση και μία ρυτίδα χαραγμένη στο μέτωπο. Διαθέτει μάτια φτιαγμένα με αδρά πλασίματα, έντονα ζυγωματικά, μύτη σιμή και ελαφρώς προεξέχον πηγούνι που δηλώνεται με μικρή αβαθή αύλακα.

2. ΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΚΩΜΙΚΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΜΟΡΦΗΣ

ΕΤΑΙΡΑ: ΔΙΑΜΙΤΡΟΣ

Βιβλιογραφία: Σε παρόμοιο προσωπείο από την Πέλλα ο τύπος αποδίδεται στην εταίρα *Λαμπάδιον*, βλ. Πουλακάκης 2005, 54, πιν. 1· πρβλ. πρωιμότερα παραδείγματα από τις Λιπάρες νήσους της Σικελίας για τη «διάμιτρο εταίρα», Bernabò-Brea 2001, 261, εικ. 365a-b· 2002, 172, εικ. 157. Πρβλ. εταίρα με λαμπάδιο, *Summere* 1999, 78, ΜΠΙ 2, πιν. 29 (Amisos). Webster 1995, 2: 210, αρ. 3 DT 69· για μαλλιά δεμένα με μίτρα βλ. Webster 1995, 2: 208, 1: 28, αρ. 3 DT 56, με κεκρύφαλο Webster 1995, 2: 208, 1:27, αρ. 3 DT 53· Leyenaar-Plaisier 1979, 518-519, αρ. 1515, πιν. 194· Webster 1969, 89, αρ. ΖΤ 6· Bieber 1961, 98, εικ. 366.

30. Πήλινο προσωπείο κωμικής γυναικείας μορφής

Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Εταίρα διάμιτρος».

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 571

Χωρίς ενδείξεις

Πηλός ροδόχρους (7.5 ΥR, 7/4). Σώζεται λευκό επίχρισμα σε μεγάλο μέρος της επιφάνειας του προσώπου, έντονο κυανό χρώμα στον κεκρύφαλο και στους οφθαλμούς, ενώ ίχνη ερυθρού χρώματος σώζονται στο υπόλοιπο πρόσωπο, τα ενώτια και την κόμη.

Μεγ. σωζ. ύψος 8,1 εκ., πλάτος 5,4 εκ., πίσω ύψος 4,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Ακέραιο. Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια, ελλειπές στο κατώτερο οπίσθιο τμήμα της κόμης. Αποκρούσεις και απολείψεις σε μεγάλο μέρος της επιφανείας του. Κοίλο. Η γυναικεία κωμική μορφή έχει ωσειδές πρόσωπο και πλαστικά αποδομένα χαρακτηριστικά. Υψηλό μέτωπο, μισόκλειστα βλέφαρα, εύσαρκες παρειές, μεγάλη κυρτή μύτη, ανοιχτό στόμα και έντονο πηγούνι. Τα οφρυσικά τόξα δεν δηλώνονται. Η μορφή φορά δισκόμορφα ενώτια (στρογγυλής διατομής), τα οποία αποδίδονται με επίθετη μάζα πηλού. Σγουροί βόστρυχοι, που δηλώνονται με βαθιές χαράξεις και αυλακώσεις, περιβάλλουν το πρόσωπο. Τα μαλλιά χωρίζονται στη μέση, μαζεύονται σε κότσο και συγκρατούνται με πλατύ κεκρύφαλο (κεφαλόδεσμο) που δένει στην κορυφή του κεφαλιού σε σχήμα «φιόγκου» αφήνοντας ελεύθερα τα δύο άκρα του να πέφτουν προς τα εμπρός. Στην κορυφή του κεφαλιού ανάμεσα στον κόμπο του κεκρύφαλου και τον κότσο της κόμης διακρίνεται μικρή διαμπερής οπή ανάρτησης.

ΕΤΑΙΡΑ: ΛΑΜΠΑΔΙΟΝ

Βιβλιογραφία: Webster 1995, 1: 49-50· πρβλ. κάλυμμα λύχνου με γυναικείο προσωπείο Bailey 1980, 401, αρ. Q1457, πιν. 92.

31. Κάλυμμα οπίης πλήρωσης λύχνου με προσωπείο γυναικείας κωμικής μορφής. Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Εταίρα λαμπάδιον»

Αρ. Ευρ. Ε 85

Οικ. Γιάκρα-Χατζημιχάλη 1976

Πηλός ωχροκάστανος.

Μεγ. σωζ. ύψος 6 εκ., πλάτος 3,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 2ος/1ος π.Χ.

Ακέραιο. Ίχνη δακτυλικού αποτυπώματος στην πίσω όψη. Κοίλο. Κάλυμμα λύχνου με ανάγλυφη διακόσμηση κωμικού γυναικείου προσωπείου, της εταιράς *λαμπάδιον*. Η χαρακτηριστική κόμη του προσωπείου αποδίδεται με απαλές επάλληλες χαράξεις. Τα μαλλιά πλαισιώνουν το πρόσωπο, είναι χωρισμένα στη μέση και χτενισμένα προς τα επάνω. Φέρουν ταινία στην κορυφή της κεφαλής και συγκεντρώνονται σε κρωβύλο. Τα μάτια δηλώνονται με ανισοϋψείς διαμπερείς οπές, η μύτη δηλώνεται με απαλή τριγωνική απόληξη, ενώ το στόμα δεν διαγράφεται. Στο άνω μέρος του καλύμματος υπάρχει συμφυές επίμηκες διάτρητο στέλεχος.

ΓΡΑΥΣ: ΓΡΑΪΔΙΟΝ ΙΣΧΝΟΝ

Βιβλιογραφία: Webster 1995, 1: 35-36.

32. Πήλινο προσωπείο κωμικής γυναικείας μορφής

Τύπος της Νέας Κωμωδίας: «Γραΐδιον ισχνόν»

Αρ. Ευρ. Π 19786

Οικ. ΟΤΕ

Πηλός ροδόχρους (7.5 YR, 7/4) (6/4 στη σιαγόνα). Ίχνη λευκού επιχρίσματος κατά τόπους στο πρόσωπο και στο στεφάνι, καθώς και υπολείμματα ερυθρού και έντονου κυανού χρώματος στον ανθοπλόκαμο και στα φύλλα κισσού. Επίσης, διατηρούνται ίχνη κόκκινου χρώματος στο πρόσωπο, μελανού στην κόμη και κυανού στο στεφάνι.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,8 εκ., πλάτος 8,9 εκ., πίσω ύψος 5,3 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 3ος αι. π.Χ.

Ακέραιο. Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια, ελλειπές ως προς τις απολήξεις των φύλλων του στεφανιού. Φέρει ισχυρές αποκρούσεις στην αριστερή παρειά, το πηγούνι, την άνω σιαγόνα και στο φύλλο κισσού στη δεξιά πλευρά του στεφανιού. Κοίλο. Η ηλικιωμένη μορφή φέρει στεφάνι με καμπυλωμένο διάστικτο ανθοπλόκαμο, ο οποίος

δηλώνεται με λεπτές παράλληλες εγχαράξεις και κοσμείται με παχιά χυμώδη φύλλα κισσού και σφαιρικό έξαρμα στον κεντρικό άξονα του κρανίου, στο σημείο σύνδεσης του στεφανιού με την κόμη. Η επιμελημένη κόμη πλαισιώνει κυκλικά το πρόσωπο και χωρίζεται σε φέτες που αποδίδονται με διαγώνιες βαθιές επάλληλες εγχαράξεις, ενώ στο οπίσθιο τμήμα της κεφαλής ακολουθούν ακτινωτή διάταξη που ξεκινά από το κέντρο του κρανίου. Το πρόσωπο είναι στενόμακρο, οστεώδες, με λιπόσαρκες παρειές. Οι οφθαλμοί είναι αποδομένοι με πλαστικά βλέφαρα στις βαθουλωμένες οφθαλμικές κόγχες. Η μύτη είναι μεγάλη και γαμψή με σουβλερή απόληξη, το στόμα είναι ανοιχτό και το πιγούνι προτεταμένο προς τα εμπρός (έντονος προγοναθισμός).

Β. ΚΩΜΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ

1. ΚΑΡΙΚΑΤΟΥΡΕΣ-ΓΚΡΟΤΕΣΚ ΜΟΡΦΕΣ

Βιβλιογραφία: πρβλ. Burn and Higgins 2001, 150, αρ. 2396, 2397, 2398, πιν. 71· Fischer 1994, 227, αρ. 441, πιν. 44 και 230, αρ. 450, πιν. 45· με πίλο Fischer 1994, 239, αρ. 488, πιν. 48· Schuertmann 1989, 156, αρ. 546, πιν. 93· 309-310, αρ. 1163, πιν. 193·

33. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου κωμικής ανδρικής μορφής - Μίμου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 734

Οικ. Δαμιανού 1987

Πηλός κίτρινέρυθρος (5YR, 6/6), με προσμίξεις και μίκα.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,3 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 1ος π.Χ./1ος μ.Χ.

Συμπαγές. Κεφαλή ειδωλίου που απεικονίζει ένα χαρακτηριστικό τύπο μίμου, η οποία σώζεται από το λαιμό μέχρι την κορυφή του κεφαλιού. Το ειδώλιο έχει προτεταμένο μέτωπο, έντονα ζυγωματικά, υπερβολικά μεγάλη μύτη, η οποία υπερτονίζεται σε σχέση με το κεφάλι, τα χείλη είναι χονδρά, τα αυτιά μεγάλα και στην κεφαλή φέρει πίλο (κωνικό σκούφο).

Βιβλιογραφία: Leyenaar-Plaisier 1979, 242, αρ. 630, πιν. 88· 249, αρ. 653, πιν. 91· Besques 1971-72, αρ. D 1174, πιν. 234· αρ. E/D 1706, πιν. 305· αρ. E/D 1828, πιν. 314· Mollard-Besques 1963, 91, αρ. 5, πιν. XXII (μόνο η κεφαλή)· Bieber 1961, 100, εικ. 377 και 249, εικ. 825· Breccia 1926, 72, αρ. 14, πιν. XXXVII.

34. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου κωμικής ανδρικής μορφής - Μίμου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 195

Οικ. Παπασταμάτη 1964

Πηλός ροδοκάστανος (5YR, 6/8), συνεκτικός, καθαρός. Ίχνη ερυθρού επιχρίσματος. Ίζημα.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,2 εκ., πλάτος 2,7 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 1ος π.Χ./1ος μ.Χ.

Συμπαγές. Η μορφή αποδίδεται με τα τυπικά τονισμένα και δύσμορφα χαρακτηριστικά του μίμου. Το κρανίο είναι μακρόστενο με μεγάλα προεξέχοντα αυτιά, το πρόσωπο έντονα συνοφρυωμένο, τα φρύδια είναι παχιά με καμπυλωμένα οφρυκικά τόξα, μάτια ανόμοια (το αριστερό κλειστό), εξογκωμένη η δεξιά παρειά, η μύτη μεγάλη, στραβή και καμπουρωτή και το στόμα λοξό με σαρκώδη χείλη.

Βιβλιογραφία: Breccia 1930, 70, αρ. 5, πιν. XXXVI (Hadra)

35. Πήλινο προσωπείο κωμικής ανδρικής μορφής - Καρικατούρα

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1621

Οικ. Κοζά 1964

Πηλός ροδοκάστανος (5YR, 6/6), καθαρός με λίγη μίκα. Ερυθρό επιχρίσμα.

Μεγ. σωζ. ύψος 4,3 εκ., πλάτος 4,2 εκ

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Αποκρουσμένο στο άνω τμήμα του μετώπου, της γενειάδας και του λαιμού. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Χαρακτηριστικά γκροτέσκ, έντονη συνοφρύωση, αυτιά που δηλώνονται με διαμπερείς κυκλικές οπές, οι οποίες πιθανώς να χρησίμευαν για ανάρτηση του προσωπιού, αλλήθωρα μάτια με πλαστική δήλωση των βλεφάρων, απόδοση της ίριδας με κυκλικές οπές, σιμή και στραβή μύτη, χείλη σαρκώδη, στόμα ελαφρά ανοικτό αποδιδόμενο με ελλειψοειδή οπή. Διαθέτει επίθετη μικρή γενειάδα, που αποτελείται από πέντε στριφτούς βοστρύχους, εκ των οποίων σώζονται οι τρεις. Η μορφή έχει μία έκφραση δυσαρέσκειας και μοιάζει να στρέφεται προς τα αριστερά.

36. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου - Καρικατούρα
Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 5702

Οικ. Φ. Κωνσταντινίδη 2006

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), τεφρός στο εσωτερικό, με εγκλείσματα και μίκα. Άβαφο.

Μεγ. σωζ. ύψος 8,8 εκ., πλάτος 8,5 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 1ος π.Χ./1ος μ.Χ.

Διατηρείται το δεξί μάτι, η μύτη και τμήμα του άνω χείλους. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Η κωμική μορφή φέρει χαρακτηριστικά καρικατούρας. Έχει ανόμοια σχηματικά μάτια, βλέφαρα που δηλώνονται με λεπτά πλασίματα και κύριο χαρακτηριστικό την υπερμεγέθη στραβή και καμπυρωτή μύτη με τα τεράστια ρουθούνια, τα οποία αποδίδονται με επιμήκεις αυλακώσεις.

37. Θραύσμα πήλινου κωμικού προσώπειου - Καρικατούρα
Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 2404

Ξενώνας Αγ. Αικατερίνης 1993

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), με μίκα.

Μεγ. σωζ. ύψος 7 εκ., πλάτος 4,7 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Αποκρουσμένο. Διατηρείται η μύτη, το μουστάκι, το πάνω χείλος και τμήμα της οδοντοστοιχίας. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Η τεράστια και πλατιά μύτη με τα διεσταλμένα ρουθούνια, και το μουστάκι, το οποίο αποδίδεται με δύο επίθετες επιμήκεις μάζες πηλού αδρά επεξεργασμένες, μαρτυρούν ότι αποτελούσαν τμήματα ενός μεγάλου κωμικού προσώπειου και μάλλον καρικατούρας.

2. ΕΙΔΩΛΙΑ ΝΑΝΩΝ

Βιβλιογραφία: πρβλ. Hamdorf 1996, 176, εικ. 213· Fischer 1994, αρ. 367, πίν. 32· αρ. 366, πίν. 33· Schuermann 1989, 295, αρ. 1116, πίν. 185· νάνος χορευτής Schuermann 1989, αρ. 375, πίν. 334· 205, αρ. 373, πίν. 33· Uhlenbrock 1990, 159, αρ. 46.

38. Θραύσμα πήλινου ειδωλίου, νάνου με στεφάνι
συμποσίου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1212

Χωρίς ενδείξεις

Πηλός κιτρινέρυθρος (7.5YR, 7/6), ίχνη λευκού επιχρίσματος στο πρόσωπο και ίχνη επίθετου ρόδιου χρώματος στο στρόφιο.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,3 εκ., πλάτος 4,7 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: περίπου 180 π.Χ.

Αποκρουσμένο στα μάτια, τη μύτη και το στόμα. Συμπαγές. Συγκολλημένο από τέσσερα κομμάτια. Διατηρούνται η κεφαλή, οι ώμοι και τμήμα της δεξιάς

πλευράς του κορμού. Χαρακτηριστικά γκροτέσκ, ρυτιδωμένο μεγάλο μέτωπο, έντονα ζυγωματικά, στόμα μισάνοιχτο. Η μορφή φορά στεφάνι συμποσίου που αποδίδεται με επάλληλες εγχαράξεις και στιγμές. Επίθετες μάζες πηλού αδρά επεξεργασμένες αποδίδουν τα μαλλιά, τα οποία ακουμπούν στον δεξιό ώμο και στρέφονται προς τα δεξιά, κίνηση που θα πρέπει να αποδοθεί στην προσπάθεια της μορφής να χορέψει. Τα χαρακτηριστικά του προσώπου δηλώνουν ότι η μορφή είναι ανεπτυγμένη και μάλλον πρόκειται για νάνο και όχι για παιδί.

39. Πήλινο ειδώλιο νάνου με στεφάνι συμποσίου

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1259

Χωρίς ενδείξεις

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4) με ιζήματα στην επιφάνεια.

Ίχνη λευκού επιχρίσματος και ερυθρού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 8,4 εκ., μεγ. πλάτος 3,6 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 200-150 π.Χ.

Συμπαγές, ελλίπες κατά το δεξί χέρι, τον δεξιό μηρό και το αριστερό τμήμα του στρόφιου. Η οπίσθια πλευρά του ειδωλίου είναι αδρά επεξεργασμένη. Απόδοση χαρακτηριστικών γκροτέσκ: άτονα μάτια, μεγάλη και στραβή μύτη με διεσταλμένα ρουθούνια, χοντρά χείλη, έντονος προγναθισμός, απόδοση αυτιών με βαθύνσεις. Ο νάνος απεικονίζεται γυμνός, με κοντόχοντρο σώμα, προτεταμένη κοιλιά και σε στάση που μάλλον παρωδεί τη χειρονομία του Αρποκράτη. Το αριστερό χέρι ακουμπά κάτω από το σαγόνι, ενώ στα δεξιά της κοιλιάς και στην περιοχή του χεριού που δεν σώζεται, φέρει προεξέχοντα πλασίματα με βαθύνσεις, που πιθανώς αφορούν αντικείμενο που κράταγε η μορφή.

3. ΜΟΡΦΕΣ ΜΕ ΝΕΓΡΟΕΙΔΗ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

40. Θραύσμα προσώπριου μορφής με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 1614

Οικ. Παυλίδη

Πηλός κτρινέρυθρος (7.5 YR, 6/6). Βαφή ερυθρή εξίτηλη.

Μεγ. σωζ. ύψος 6,1 εκ., πλάτος 4,4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Απολειπόμενο στο μεγαλύτερο μέρος της επιφανείας του. Κοίλο, λειασμένο στο εσωτερικό. Διατηρείται από το μέτωπο μέχρι το πηγούνι. Το προσώπριο φέρει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέγρων: μάτια αμυγδαλοειδούς σχήματος, μύτη σιμή με διεσταλμένα ρουθούνια, έντονες παρειές, χείλη υπερβολικά σαρκώδη και πηγούνι που δηλώνεται με βάθυνση (λακκάκι) στο κέντρο του.

41. Θραύσμα προσωπείου μορφής με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Αρ. Ευρ. Ε 65

Εβραϊκή Συνοικία-Νοσοκομείο Αγ. Αικατερίνης

Πηλός ανοιχτός καστανός (7,5YR, 6/4) τεφρός στο εσωτερικό με ίχνη ασημένιας μίκας. Μελανή βαφή, εξιτηλή.

Μεγ. σωζ. ύψος 5 εκ., πλάτος 4 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Απολεπίσεις κατά τόπους. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρούνται τμήματα των ματιών, η μύτη, το στόμα και το πηγούνι. Το προσώπιο αποδίδεται με πλαστικότητα και έντονο μελανό χρώμα. Το πρόσωπο είναι ωσειδές, με πλατιά μύτη, διεσταλμένα ρουθούνια και υπερβολικά σαρκώδη χείλια. Διαγράφονται δύο ρυτίδες στο μεσόφρυο και βάθυνση (λακκάκι) στην αριστερή παρειά.

42. Θραύσμα προσωπείου μορφής με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Αρ. Ευρ. Ε 42

Εβραϊκό Τείχος-Αγ. Παντελεήμονας 1954

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), με προσμίξεις και εγκλείσματα. Βαφή σκούρα ερυθρή.

Μεγ. σωζ. ύψος 5,3 εκ., πλάτος 3,9 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: Ύστερη ελληνιστική περίοδος

Απολεπίσεις κατά τόπους. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρείται η δεξιά κυρίως πλευρά του προσωπείου από το μάτι μέχρι το λαιμό. Χαρακτηριστικά γκροτέσκ. Το δεξί μάτι αποδίδεται με λεπτή εγχάραξη πρησμένο και κλειστό, η μύτη είναι μεγάλη και στραβή, το στόμα ανοιχτό με εμφανή γλώσσα. Πτυχώσεις περιβάλλουν το λαιμό. Τα έντονα σαρκώδη χείλη και ο προγναθισμός μαρτυρούν τη νεγροειδή ταυτότητα της μορφής.

43. Θραύσμα προσωπείου μορφής με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 622

Οικ. Σολούνια 1982

Πηλός ανοιχτός κασιανέρυθρος (5YR, 6/4), τεφρός στο εσωτερικό με εγκλείσματα και μίκας. Βαφή μελανή.

Μεγ. σωζ. ύψος 5 εκ., πλάτος 4,9 εκ.

Αδημοσίευτη

Χρονολόγηση: ελληνιστική περίοδος

Αποκρουσμένο στα χείλη. Κοίλο στην οπίσθια όψη. Διατηρείται η μύτη, το στόμα και μέρος των παρειών και του πηγουνιού. Η ανασηκωμένη μύτη δηλώνεται πλαστικά με μικρές χαράξεις στη θέση των ρουθουνιών, τα σαρκώδη χείλη τονίζονται με λεπτή εγχάραξη στο περίγραμμα.

Βιβλιογραφία: πρβλ. Fischer 1994, 234, αρ. 469 και 470, πιν. 46· Schuermann 1989, 308, αρ. 1157, πιν. 192· Breccia 1926, 72, αρ. 4, πιν. XXXVII.

44. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου νέγρου

Αρ. Ευρ. Ε 19

Οικ. Πάσσαλη

Πηλός κυτρινέρυθρος (5YR, 6/6), συμπαγής, καθαρός. Βαφή μελανού και ερυθρού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,5 εκ., πλάτος 2,8 εκ.

Αδημοσίευτη

Χρονολόγηση: 2ος/1ος αι. π.Χ.

Αποκρούσεις και ίζημα κατά τόπους. Συμπαγές. Κεφαλή ειδωλίου νέγρου που φορά στεφάνι με καρπούς (κορύμβους), διπλή ταινία στο μέτωπο και με τη χαρακτηριστική σγουρή κόμη να διαγράφεται στους κροτάφους και πίσω από τα αυτιά, τα οποία δηλώνονται με ακανόνιστες βαθύνσεις. Έχει μακρύ πρόσωπο, έντονες παρειές, πλατιά μύτη και χονδρά χείλη.

Βιβλιογραφία: πρβλ. Αχειλαρά 2005-06, 418, αρ. 599 με διάστικτο πλατύγυρο καπέλο αντί στεφανιού. Βλ. Burn and Higgins 2001, 149, αρ. 2394, πιν. 71 όπου παρόμοια κεφαλή χαρακτηρίζεται ως άσχημη γυναίκα· επίσης, πρβλ. Besques 1971-72, αρ. E/D 1679, πιν. 303· Loeb 1916, 23-24, αρ. 3, πιν. 87.

45. Κεφαλή πήλινου ειδωλίου με νεγροειδή χαρακτηριστικά

Αρ. Ευρ. ΕΙΔ 482

Οικ. Πλατή

Πηλός ροδόχρους (7.5YR, 7/4), με προσμίξεις. Υπολείμματα λευκού και ερυθρού χρώματος.

Μεγ. σωζ. ύψος 3,9 εκ., πλάτος 4,2 εκ.

Αδημοσίευτο

Χρονολόγηση: 1ος αι. π.Χ.

Κοίλο. Αποσπασματική κεφαλή ειδωλίου που απεικονίζει δούλο με νεγροειδή χαρακτηριστικά. Η μορφή φέρει στεφάνι λοξά βαλμένο που καλύπτει το πτερύγιο του δεξιού αυτιού. Επίθετες κυλινδρικές μάζες πηλού εκατέρωθεν του προσώπου δηλώνουν την ύπαρξη μακριών μαλλιών πίσω από τα μεγάλα αυτιά. Τα μικρά μάτια έρχονται σε αντίθεση με τα έντονα ζυγωματικά, την ανασηκωμένη μύτη με τις βαθύνσεις στη θέση των ρουθουνιών και το στόμα με τα μεγάλα χείλη.

Βιβλιογραφία

- Ασημακοπούλου-Ατζακά, Π. 2003. *Ψηφιδωτά δάπεδα. Προσέγγιση στην τέχνη του αρχαίου ψηφιδωτού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Αχειλαρά, Λ. 2005-06. *Η κοροπλαστική της Λέσβου*. Μυτιλήνη: Υπουργείο Πολιτισμού-Κ' Ε.Π.Κ.Α.
- Δήμα, Ε. και Ε. Τσακανίκα 2016-17. «Θεατρικά προσωπεία από τη Ρόδο ως πλαστικός διάκοσμος σε χρηστική κεραμική-Ι», *Ευλιμένη* 17-18, 45-86.
- Δήμα, Ε. και Ε. Τσακανίκα 2018. «Ροδίων θεατρικά: προσωπεία και ειδώλια ηθοποιών», *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΗ'. Ρόδος: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, 103-127.
- Δρελιώση-Ηρακλείδου, Α. 2013. «Άνθος 'ζωγραφικών' από τη Ρόδο», στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.) *Όλβιος Άνερ. Μελέτες στη μνήμη του Γρηγόρη Κωνσταντινόπουλου*. Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΤΑΠΑ, 121-140.
- Δρελιώση-Ηρακλείδου, Α. 2014. «Μαρτυρίες από τη φιλολογική παράδοση και τα αρχαιολογικά ευρήματα για την παιδεία και την πνευματική καλλιέργεια στην αρχαία Ρόδο», στο Π. Τριανταφυλλίδης (επιμ.) *Σοφία άδολος. Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Χρ. Χριστοδούλου*. Ρόδος: ΥΠΠΟΑ-Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαιακών Σπουδών, 37-62.
- Ζερβουδάκη, Η. 2002. «Το χρώμα στην ελληνιστική κεραμική και την κοροπλαστική», στο Μ. Τίβεριος και D. Τσιαφάκης (επιμ.), *Color In Ancient Greece. The Role of Color in Ancient Greek Art and Architecture (700-31 B.C). Πρακτικά Συνεδρίου (12η-16η Απριλίου 2002)*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ-Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, 221-230.
- Ζερβουδάκη, Η. 2004. «Ο νάνος σαλπικτής», στο Δ. Δαμάσκος (επιμ.) *Χάρης Χαίρε, Μελέτες στην μνήμη της Χάρης Κάντζια*. Αθήνα: Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαιακών Σπουδών, 125-139.
- Ζουμπάκη, Σ. 1994. «Θεατρικά προσωπεία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου». *ΑΔ* 42 (1987), Α-Μελέτες, 35-66.
- Ζωγράφου, Η. 2017. «Θεατρικά ειδώλια και προσωπεία», στο Π. Αδάμ-Βελένη, Η. Ζωγράφου, Α. Κουκουβού, Ου. Πάλλη και Ε. Στεφανή (επιμ.), *Ειδώλιο, ένας μικρόκοσμος από πηλό*, Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 158-162.
- Καρούζος, Χ.Ι. 1973. *Ρόδος*. Αθήνα: Έσπερος.
- Κατσιώτη, Α. 2017. *The lamps of late antiquity from Rhodes, 3rd-7th centuries AD*. Oxford: Archaeopress.
- Κωνσταντινόπουλος, Γρ. 1968. «Αρχαιότητες και Μνημεία Δωδεκανήσου», *ΑΔ* 20 (1965), Β3 Χρονικά, 579-580.
- Κωνσταντινόπουλος, Γρ. 1986. *Αρχαία Ρόδος. Επισκόπηση της Ιστορίας και της Τέχνης*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ. 1994. *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας*. Αθήνα: ΤΑΠΑ.
- Μανδηλαράς, Β. 1987. *Οι Μίμοι του Ηρώνδα*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μαυρόπουλος, Θ. 2007. *Αριστοφάνης-Μένανδρος*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Μπαϊράμη, Κ. 2012. *Η μεγάλη ροδιακή πλαστική των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων*. Διδακτ. διατρ., ΕΚΠΑ, Αθήνα.

- Πανάγου, Τ. 2010. *Η σφράγιση των αρχαίων ελληνικών εμπορικών αμφορέων, κέντρα παραγωγής και συνθετική αξιολόγηση*. Διδακτ. διατρ., ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Παντερμαλής, Δ. 1972. «Ο νέος μακεδονικός τάφος της Βεργίνας», *Μακεδονικά* 12, 147-182.
- Παπαχριστοδούλου, Ι. 1987. «Έργα Ο.Τ.Ε. βόρεια από το οικόπεδο αδελφών Αντώνογλου», *ΑΔ* 34 (1979), Β2 Χρονικά, 411-448.
- Παπαχριστοδούλου, Ι. 1989. *Οι Αρχαίοι Ροδιακοί Δήμοι*. Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Παπαχριστοδούλου, Ι. 1993. *Αρχαία Ρόδος-2400 χρόνια*. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού ΚΒ' ΕΠΚΑ.
- Παπαχριστοδούλου, Χ. 1994. *Ιστορία της Ρόδου, από τους προϊστορικούς χρόνους έως την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1948)*. 2η εκδ. Αθήνα: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου.
- Πατσιαδά, Β. 1990. «Κεραμική του τύπου της 'Δυτικής Κλιτύος' από τη Ρόδο», *ΑΔ* 38 (1983), Α Μελέται, 105-210.
- Πατσιαδά, Β. 2013. «Συμβολή στη μελέτη της ελληνοιστικής ταφικής αρχιτεκτονικής», στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Όλβιος Άνερ. Μελέτες στη μνήμη του Γρηγόρη Κωνσταντινόπουλου*. Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-ΤΑΠΑ, 47-77.
- Πέππα-Παπαϊωάννου, Ε. 2011. *Κοροπλαστικά έργα του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου Α. Καρδαμίτσα.
- Πετρίδης, Α. 2014. «Όψις και διακειμενικότητα στην κωμωδία του Μενάνδρου», στο Μ. Ταμιωλάκη (επιμ.), *Κωμικός Στέφανος, Νέες τάσεις στην έρευνα της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας*. Ρέθυμνο: Εκδόσεις της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, 125-136.
- Πινγιάτογλου, Σ. 1993. *Η κοροπλαστική της Αιγύπτου κατά τους Ελληνοιστικούς και Ρωμαϊκούς χρόνους*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.
- Πινγιάτογλου, Σ. 2005. *Δίον. Το ιερό της Δήμητρος. Οι Λύχνοι*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Πουλακάκης, Ν. 2005. «Τρία θεατρικά ειδώλια από την Πέλλα», *Σύγγραμμα* 55, 33-57.
- Σηφάκης, Γ.Μ. 2007. *Μελέτες για το αρχαίο θέατρο*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Στεφανής, Ι. 1988. *Διονυσιακοί Τεχνίται*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Τζανάβαρη, Κ. 2017. «Η πολυχρωμία στην κοροπλαστική τέχνη», στο Π. Αδάμ-Βελένη, Η. Ζωγράφου, Α. Κουκουβού, Ου. Πάλλη και Ε. Στεφανή (επιμ.), *Ειδώλιο, ένας μικρόκοσμος από πηλό*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, 52-55.
- Τρυπάνης, Κ.Α. 1977. «Νέον Επίγραμμα του 2ου π.Χ. αιώνας εκ Ρόδου», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 51, 830-837.
- Φανταουτσάκη Χ. 2014. «Δείγμα οστεογλυπτικής με ανάγλυφες παραστάσεις του κύκλου λατρείας της Ίσιδος από τη ροδιακή νεκρόπολη», στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Κοροπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή περίοδο, τ. 2. Διεθνές Συνέδριο στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη (26-29 Νοεμβρίου 2009)*. Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-Επιτροπή Στερέωσης-Αναστήλωσης Μνημείων Ακρόπολης Λίνδου-ΤΑΠΑ, 267-292.

- Φιλήμονος, Μ. 2014. «Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο», στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Κοροπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή περίοδο, τ. 2. Διεθνές Συνέδριο στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη (26-29 Νοεμβρίου 2009)*. Αθήνα: ΥΠΠΟΑ-Επιτροπή Στερέωσης-Αναστήλωσης Μνημείων Ακρόπολης Λίνδου-ΤΑΠΑ, 177-190.
- Andrae, B. 2003. *Antike Bildmosaiken*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Arnold, I. 1936. "Festivals of Rhodes", *American Journal of Archaeology*, 432-436.
- Bailey, D. 1975. *A Catalogue of the Lamps in the British Museum. Greek, Hellenistic, and Early Roman Pottery Lamps*, τ. I. London: British Museum Publications Ltd.
- Bailey, D. 1980. *A Catalogue of the Lamps in the British Museum. Roman Lamps made in Italy*, τ. II. London: British Museum Publications Ltd.
- Bell, M. 1981. *Morgantina Studies. The Terracottas*, τ. I. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Bernabò Brea, L. 1981. *Menandro e il teatro greco nelle terracotte liparesi*. Genova: Sagep.
- Bernabò Brea, L. 1998. *Le maschere ellenistiche della tragedia greca*. Naples: Cahiers du centre Jean Bérard, XIX.
- Bernabò Brea, L. 2001. *Maschere e personaggi del teatro greco nelle terracotte liparesi*. Roma: L'Erma di Bretschneider.
- Bernabò Brea, L. 2002. *Terracotte teatrali e buffonesche della Sicilia orientale e centrale*. Palermo: Mario Grispo.
- Besques, S. 1971-72. *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, Étrusques et Romains*, τ. I, II, III. Paris: Editions de Musées Nationaux.
- Betina, L. 2019. "Contemporary pottery-making in Rhodes: Approaching ancient through modern craft traditions", *Journal of Archaeological Science: Reports* 27, 1-10.
- Betina, L. and S. Skaltsa 2018. "Clays, Amphoras and Workshop Locations of Ancient Rhodes", in S. Japp, A. Keweloh, K.N. Neuenfeld and C. Boerker (eds), *Amphoras in Need of Archaeology and Archaeometry*, Proceedings of the International Colloquium Humboldt-Universitaet zu Berlin (6th and 7th July 2018), Deutscher Archaeologen-Verband e.V., 50-66.
- Bieber, M. 1961. *The History of the Greek and Roman Theater*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Bolender, U.M. 2000. "Repräsentation von negroiden Typen (Aethiopen) in hellenistischen Bronzen", *Kölner Jahrbuch* 33, 91-103.
- Breccia, E. 1926. *Monuments de l'Égypte greco-romaine*, τ. I. Bergamo: Officine dell'Istituto Italiano d'Arti Grafiche.
- Breccia, E. 1930. *Monuments de l'Égypte greco-romaine*, τ. II. Bergamo: Officine dell'Istituto Italiano d'Arti Grafiche.
- Bruneau, P. 1965. *Les lampes. Delos XXVI*. Paris: Editions E. de Boccard.
- Burn L. and R. Higgins 2001. *Catalogue of Greek Terracottas in the British Museum*, τ. III. London: The British Museum Press.

- Calio, L. 2011. "The Agora of Kamiros. A Hypothesis", στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.), *Η Αγορά στη Μεσόγειο, από τους Ομηρικούς έως τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Κως*. Αθήνα: ΥΠΠΟΤ- ρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαϊακών Σπουδών, 343-355.
- Dreliosi-Herakleidou, A. 1999. "A Hellenistic Mosaic Floor from the City of Rhodes", in *La mosaïque gréco-romaine VII: Tunis, 3-7 octobre, 1994: VIIe Colloque international pour l'étude de la mosaïque antique*. Tunis: Institute National du Patrimoine, 39-50.
- Dunbabin, K. 1999. *Mosaics of the Greek and Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Empereur, J.Y. 1982. "Les anses d'amphores timbrées", *BCH* 106, 219-233.
- Empereur, J.Y. et M. Picon. 1986. "A la recherche des fours d'amphores", in J.-Y. Empereur et Y. Garlan (eds), *Recherches sur les amphores grecques*, *BCH* suppl. 13, 103-126.
- Finkielsztejn, G. 2001. Chronologie détaillée et révisée des éponymes amphoriques rhodiens, de 270 à 108 av. J.-C. environ, premier bilan, *BAR International Series* 990. Oxford.
- Fischer, J. 1994. *Griechisch-Roemische Terrakotten aus Aegypten: Die Sammlungen Sieglin und Schreiber, Dresden, Leipzig, Stuttgart, Tübingen*. Ernst Wasmuth Verlag Tuebingen.
- Grace, V.R. 1934. "Stamped Amphorae Handles Found in 1931-1932", *Hesperia* 3, 197-310.
- Grandjouan, Cl. 1961. *The Athenian Agora VI, Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Green, R. 1994. *Theatre in Ancient Greek Society*. Routledge: London and New York.
- Green, R. και E. Handley 1998. *Εικόνες από το αρχαίο ελληνικό θέατρο* (μτφ. Μ. Μάντζιου). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Guimier-Sorbets, A.-M. and M.-D. Nenna 1992. "L'employ du verre, de la faïence et de la peinture dans les mosaïques de Dèlos", *BCH* 116, 607-631.
- Guimier-Sorbets, A.-M. and M.-D. Nenna 1995. "Rèflexions sur la couleur dans les mosaïques hellénistiques: Dèlos et Alexandrie", *BCH* 119, 529-563.
- Hamdorf, F.W. 1996. *Hauch des Prometheus*. Muenchen: Staatliche Antikensammlungen und Glyptothek.
- Howland, R.H. 1958. *The Athenian Agora IV, Greek Lamps and their Survivals*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Hunter, R. 1994. *Η Νέα Κωμωδία στην Αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη* (μτφ. Α. Φυντίκογλου). Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα.
- Kim, H. 2012. *Απεικονίσεις των ξένων στην ελληνική πλαστική και μικροτεχνία: Σκύθες, Πέρσες, Γαλάτες και Νέγροι από τον 6ο έως τον 1ο αι. π.Χ.* Διδακτ. διατρ., ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Leyenaar-Plaisier, P. 1979. *Les terres cuites grecques et romaines*, τ. III. Leiden: Rijksmuseum van oudheden te Leiden.

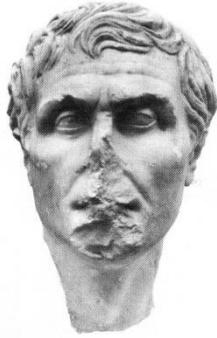
- Lightfoot, L.J. 2002. “Nothing to Do with the Technitai of Dionysus?”, in P. Easterling and E. Hall (eds), *Greek and Roman Actors, Aspects of an Ancient Profession*. Cambridge: Cambridge University Press, 209-224.
- Loeb, J. 1916. *Die Terrakotten der Sammlung Loeb*. Vol II. Muenchen: Verlag von A. Buchholz.
- Maiuri, A. 1916. “Nuove iscrizioni greche dalle Sporadi meridionali”, *ASAtene* II, 133-179.
- Matijasic, I. 2017. “Base di statua da Rodi con citazioe di Aristofane”, *Axon* I, 215-224.
- Menzel, H. 1969. *Antike Lampen. Im Roemisch-Germanischen Zentralmuseum zu Mainz*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Mollard-Besques, S. 1963. *Les terres cuites grecques*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Morelli, D. 1959. *I culti in Rodi, Studi Classici e Orientali*, τ. VIII, Pisa: Libreria Gollardica Editrice.
- Mygind, B. 1999. “Intellectuals in Rhodes”, in V. Gabrielsen, P. Bilde, T. Engberg-Pedersen, L. Hannestad and J. Zahle (eds.), *Hellenistic Rhodes: Politics, Culture and Society*. Aarhus: Aarhus University Press, 247-293.
- Nauck, A. 1848. *Aristophanis Byzantii Grammatici Alexandrini Fragmenta*. Halis.
- Nilsson, M.P. 1909. *Timbres amphoriques de Lindos, publiés avec une étude sur les timbres amphoriques rhodiens, Exploration archéologique de Rhodes (Fondation Carlsberg)*. Copenhagen: Imprimerie Bianco Luno.
- Otto, W. 1991. *Διόνυσος, μύθος και λατρεία* (μτφ. Θ. Λουπασάκης). Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Ovadia, A. 1980. *Geometric and Floral Patterns in Ancient Mosaics*. Roma: “L’ Erma” di Bretschneider.
- Palamida, H., F. Seroglou, M.L. Lawall and A. Giannikouri 2016. “The Emergence of Hellenistic Transport Amphoras: The Example of Rhodes”, in S. Japp and P. Koegler (eds), *Traditions and Innovations: Tracking the Development of Pottery from the Late Classical to the Early Imperial Periods. Proceedings of the 1st Conference of the International Association for Research on Pottery of the Hellenistic Period (Berlin, November 7-10-2013)*. Wien: Phoibos Verlag, 135-150.
- Perlzweig, J. 1961. *The Athenian Agora VIIQ: Lamps of the Roman Period: First to Seventh Century after Christ*. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Pickard-Cambridge, A. 1953. *The Dramatic Festivals of Athens*. Oxford: Clarendon Press.
- Poulsen, V. 1949. *Catalogue des terres cuites grecques et romaines, Copenhagen*. Denmark: Glyptothèque Ny Carlsberg.
- Pugliese Carratelli, G. 1940. “Versi di un coro delle *Rane* in un’epigrafe rodia”, *Dioniso* VIII, no 4, Siracusa, 119-123.
- Rotroff, S.I. 1997. *The Athenian Agora XXIX, Hellenistic Pottery Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*. Part 1. Princeton, New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.
- Salzmann, D. 1982. *Untersuchungen zu den antiken Kieselmosaiken von den Anfängen bis zum Beginn der Tesseratechnik*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

- Schmidt, E. 1994. *Katalog der antiken Terrakotten*. Mainz: Verlag Phillip von Zabern.
- Schreibler, I. 1976. *Kerameikos. Ergebnisse der Ausgrabungen XI, Griechische Lampen*. Berlin: de Gruyter.
- Schuermann, W. 1989. *Katalog der antiken Terrakotten im Badischen Landesmuseum Karlsruhe*. Goeteborg: Paul Astroms Forlag.
- Snowden, F.M. 1970. *Blacks in Antiquity, Ethiopians in the Greco-Roman Experience*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Snowden, F. M. 1983. *Before Color Prejudice. The Ancient View of Blacks*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Summerer, L. 1999. *Hellenistischen Terrakotten aus Amisos*. Stuttgart: Verlag Franz Steiner.
- Taplin, O. 2012. "How was Athenian Tragedy Played in the Greek West?", in K. Bosher (ed.), *Theater Outside Athens. Drama in Greek Sicily and South Italy*. New York: Cambridge University Press, 226-246.
- Thompson, D.B. 1963. *Troy. The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period*. Suppl. 3. Princeton: University of Cincinnati.
- Uhlenbrock, P.J. 1990. *The Coroplast's Art. Greek Terracottas of the Hellenistic World*. New York: College Art Gallery and Caratzas.
- Webster, T.B.L. 1960. "Greek Dramatic Monuments from the Athenian Agora", *Hesperia* 29, 254-284.
- Webster, T.B.L. 1964. *Hellenistic Poetry and Art*. London: Methuen.
- Webster, T.B.L. 1969. *Monuments Illustrating New Comedy*. *BICS* Suppl. 24. London: Institute of Classical Studies.
- Webster, T.B.L. 1995. *Monuments Illustrating New Comedy*. T. I, II. London: Institute of Classical Studies.
- Westgate, R.C. 1997-98. "Greek Mosaics in their Architectural and Social Context", *BICS* 42, 93-115.
- Westgate, R. C. 2000. "Space and Decoration in Hellenistic Houses", *BSA* 95, 391-426.
- Wiles, D. 1991. *The Masks of Menander: Sign and Meaning in Greek and Roman Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ευαγγελία Δήμα

Αρχαιολόγος

Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου

Εικόνα 1. Εικονιστικός αδριάντας του Αθηναίου ποιητή Μενάνδρου, 1ος αι. π.Χ., ο οποίος εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ρόδου (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).

Εικόνα 2α. Έμβλημα ψηφιδωτού δαπέδου με παράσταση προσώπειου της Νέας Κωμωδίας «Θεράπων ηγεμών», Μέσης Ελληνιστικής περιόδου (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).

Εικόνα 2β. Έμβλημα ψηφιδωτού δαπέδου με παράσταση προσώπειου της Νέας Κωμωδίας «Πάππος πρώτος», ρωμαϊκής περιόδου (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).

Εικόνα 3α. Λύχνος με ανάγλυφο κωμικό προσώπειο δούλου, 2ος αι. π.Χ. (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).

Εικόνα 3β. Λύχνος σε σχήμα καθιστής μορφής, με προσώπειο δούλου στεφανηφόρου, 2ος/1ος αι. π.Χ. (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).

Εικόνα 3γ. Λύχνος σε μορφή προσώπειου της Νέας Κωμωδίας: ο «πάγχρηστος νεανίσκος». 2ος/1ος αι. π.Χ. (φωτογραφικό αρχείο Εφ.Α. Δωδεκανήσου).